

Debatt om *Plan och marknad* i tidskriften *Röda Rummet*

Introduktion

Under åren 1999-2001 fördes i *Röda Rummet* en debatt om ”marknadssocialism”. Den utgick från Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital — ett omaka par* (utg. 1998), där författaren framförer åsikten att man måste använda sig av marknadsmekanismer även under bygget av socialismen. Den ståndpunkt kritiserades i en recension av Tomas Widén, som kom att bli startpunkten för debatten i *Röda Rummet*. Debatten återupptogs senare i *Röda Rummet* med litet annan vinkling under 2001-2003, se [Debatt om planekonomi](#).

Frågeställningarna diskuterades även i andra tidskrifter, bl a i *Clarté* 2001 (se [Clarté om planekonomi](#)) och Vänsterpartiets *Socialistisk Debatt* 2003.

Föregångare

Frågan om marknadssocialism har debatterats ganska intensivt redan 1983, efter publiceringen av den brittiske ekonomen Alec Nove bok *The economics of feasible socialism* (1983), som kom i svensk översättning 1985 under titeln [Teori för en möjlig socialism](#). Där argumenterade Nove för ”marknadssocialism”. Boken föranledde en ganska omfattande debatt, bl a i brittiska tidskriften *New Left Review*. En del av dessa debattinlägg letade sig även till svensk vänsterpress. På [marxistarkiv.se](#) finns följande:

[Samtal med Alec Nove om socialismens ekonomiska praktik](#) (1985)

Thorleif Herrström: [En möjlig socialism](#) (*Zenit* 1985)

Ernest Mandel: [Till försvar för den socialistiska planeringen](#) (1986)

Alec Nove: [Marknader och socialism](#) – Svar på Ernest Mandels kritik

Ernest Mandel: [Myten om marknadssocialismen](#) – Svar till Nove

Diane Elson; [Marknadssocialism eller marknadens socialisering?](#) (1989)

Roland Lew: [En genomförbar socialism?](#) (1985/86)

Innehåll

Introduktion	1
Tomas Widén: Ska vi befria marknaden?	1
Sten Ljunggren: Marx sade inget om marknaden	5
Tomas Widén: Ljunggren, Marx och marknaden	7
Daniel Ankarloo: Marknad och kapital omaka par?	9
Sten Ljunggren: Socialismen kräver marknader	14
Tomas Widén: Är vi överens om grunden, Sten Ljunggren?.....	18
Daniel Ankarloo: Inga seriösa argument, Sten Ljunggren!.....	19
Sten Ljunggren: — Jo, men visst, Widén!	21
Sten Ljunggren: — Inte min marxism, Ankarloo!	23
Daniel Ankarloo: Slutreplik – Vad synd, Ljunggren!	25
Benny Åsman: Varför inte demokratisk planekonomi?	27

Tomas Widén: Ska vi befria marknaden?

Ur *Röda Rummet* 1/1999

Sten Ljunggren, vänsterradikal ekonom, författare och mångårig medarbetare i veckotidningen *Internationalen*, har kommit ut med en ny bok.

I sin anmälan ställer Tomas Widén kritiska frågor om Ljunggrens slutsatser rörande sambandet mellan planekonomi, marknad och kapitalism.

”Den här boken är delvis ett försök att reda ut ett personligt dilemma. Det går inte att jobba som akademisk lärare i företagsekonomi i tio år utan att fascineras av marknader, företag och företagande. Men kan man då fortsätta att vara socialist och kalla sig marxist? Jag tror det.”

Så skriver och funderar Sten Ljunggren i sin nya skrift *Marknad och kapital—ett omaka par*. Som titeln antyder är Ljunggrens ståndpunkt att det finns en konflikt mellan marknad och kapital. Han hävdar att kapitalismen, snarare än att vara marknadsekonomins naturliga resultat och uttrycksform, kan ses som en parasitär utväxt på marknaden. Så här sammanfattar Ljunggren det han vill försöka visa:

En artikel av Tomas Widén. Artikelförfattaren är folkhögskolelärare och ny medarbetare i *Röda Rummet*.

”Att marknader — i bemärkelsen köpa och sälja varor och tjänster — är något helt annat än den bild som den neoklassiska teorin och för den delen många marxister ger.

Att marknad är något helt annat än kapitalism. Det är inte heller så att marknaden födde kapitalismen. Istället har marknaden ockuperats av kapitalismen.

Att den kritik Marx har mot vårt samhällssystem—bland annat koncentrationen, den ojämna utvecklingen och kriserna—i sin helhet måste förklaras med hur kapitalismen fungerar och inte med hur marknaden fungerar.

Traditionellt har de flesta socialister haft parollen: ”Ersätt marknaden”. Så kallade marknads-socialister brukar se marknaden som ett nödvändigt ont och kan väl sägas ha parollen att vi ska: ”Tämja marknaden”. Den paroll jag vill resa är: ”Befria marknaden”

Ljunggrens befrielsekamp för marknaden är förlagd till flera slagfält och fronter. På den ”reellt existerande” ekonomins slagfält för Sten Ljunggren ett kompromisslöst tvåfrontskrig både mot de planekonomier som nu tillhör historien och den kapitalism som i dessa dagar så påtagligt styr och ställer. Och på det teoretiska slagfältet riktar han en grundläggande kritik mot den så kallade neoklassiska skolans teori om marknadsmekanismerna. Men hans teoretiska kritik drabbar också den marxistiska och socialistiska synen på marknadsekonomin, och därmed också uppfattningen att planekonomi skulle kunna lösa centrala ekonomiska problem och på något sätt vara ett progressivt alternativ till marknadsekonomi.

Ljunggrens avfärdar på vägen till exempel marxismens arbetsvärdelära som ”felaktig”. Och han gör det på ett, enligt min åsikt, rätt tråkigt sätt. Att döma ut arbetsvärdebegreppet på ”matematiska” grunder och hänvisa till kollegan Johan Lönnroth är att rida på en auktoritetstro baserad på föreställningen att frågan visserligen är viktig men samtidigt för svår att begripa för andra än en specialskolad elit. De som funnit arbetsvärdebegreppet värdefullt och användbart skulle alltså ”ha fel”, fast de inte förmår förstå det själva. Ljunggren borde förstås tänka över frågan om begreppsliga utgångspunkter överhuvudtaget kan vara ”felaktiga”, och respektera dem som finner vissa begrepp användbara, även om han själv tycker att han klarar sig utan dem.

Processteori som alternativ

Vad gäller den konventionella neoklassiska jämviktsteorin, som handlar om hur konkurrens på marknader kan skapa ”optimal” (alltså ”bästa” tänkbara) fördelning av resurser på olika produktionsgrenar och de samhällsekonomiskt ”bästa” sätten att producera vid en given tillgång på tekniska alternativ (och ofta den ”bästa” inkomstfördelningen och tillväxttakten och en del annat som också kan vara ”bäst”), menar Ljunggren att den inte träffar det som egentligen är väsentligt med marknadsekonomin. Istället för jämviktsteorin vill Ljunggren skjuta fram en ”processteori” om marknadens funktion:

”Lite förenklat kan man säga att det finns två typer av ifrågasättande (av den allmänna jämviktsteorin anm). Den ena typen handlar om modifieringar inom den existerande teoriramen. Den andra är mer fundamental och handlar om en helt annan syn på vad som är de grundläggande frågorna kring hur marknaden fungerar och vilka de grundläggande antagandena bör vara. Jag menar att det inte är modifieringar, utan i en helt annan grundinställning, som en radikal, kritisk men i grunden positiv bild av marknader kan finna sin näring (...) Jämviktsteorin leder fel när den säger att samordningen sker utan att någon medvetet styr det hela. (...) Det är tvärtom en mycket medveten process. Men den är inte centralt styrd, utan den styrs medvetet av företag i samverkan med varandra. Jag har valt att kalla den traditionella marknadsteorin för jämviktsteorin och de alternativa teorierna för processteorier.”

Utifrån denna distinktion utvecklar Ljunggren sedan en kritik av konventionell företags-ekonomisk praxis. Han menar att jakten på ”kostnadseffektivitet” får rent destruktiva verkningar:

”Jag vill hävda att den viktiga frågan för ett samhälle att ställa inte är: 'Var ska vi spara?' — utan: 'Var ska vi slösa?’” Kring detta utvecklar Ljunggren ett rätt omfattande resonemang, späckat med påståenden, med andemeningen att företagen måste ses som sociala institutioner i en given historisk miljö och att det är ojämvikten, spänningarna och det dynamiska elementet som måste understrykas. Hans budskap är till syvende og sidst att marknaden—och endast marknaden — är det som möjliggör rörelse, utveckling och innovationer.

Orimlig planekonomi

Ljunggrens kritik av planekonomin går ut på att den bygger på en ”fullkomligt orimlig idé”:

”En värld som är beräknelig, därför att den är sluten, homogen och tidlös är fullständigt planeringsbar. Det ironiska är att de grundläggande förutsättningarna bakom den neoklassiska marknadsbilden också är vad som krävs för att en total planekonomi ska vara teoretiskt möjlig.”

Den neoklassiska kritiken av planekonomin har alltid gått ut på att den är ett missfoster som är dömt att misslyckas därför att den ekonomiska verkligheten är så oändligt sammansatt och att besluten på motsvarande sätt måste vara decentraliserade. Marknadsekonomin däremot tenderar enligt det synsättet spontant mot jämvikt och optimala situationer. Och egentligen är det ju samma sak som Ljunggren hävdar, men han kritiserar samtidigt den neoklassiska teoris utgångspunkt i den ”allvetande” och kalkylerande ”economic man”.

Men det finns en klar skillnad mellan den neoklassiska kritiken av planekonomin och Ljunggrens. Neoklassikerna har alltid knutit kritiken av planekonomin till frånvaron av den decentraliserade marknadsmekanismen och det ur denna sprungna prissystemet. Denna frånvaro omöjliggör för planekonomin, har man hävdad, att optimalt fördela samhällets resurser och välja de bästa produktionsmetoderna med hänsyn till sammansättningen av den totala tillgången på olika ”produktionsfaktorer” vid en given tidpunkt. Planekonomierna medför därför, enligt denna kritik, slöseri med resurser och en sammansättning av produktutbudet som inte svarar mot vad som är ”samhällsekonomiskt optimalt”. Dessutom leder ”frånvaron av incitament” till en allmän ”slöhet” i den ekonomiska vardagen.

Sten Ljunggrens kritik av planekonomin är den neoklassiska ställd på huvudet:

”Säg att vi hade avskaffat marknadsekonomin 1955. Jag är övertygad om att vi idag skulle vara i stånd att producera PV 444, svartvit TV, 20 kilo tunga bandspelare, radioapparater stora som en byrå till en betydligt lägre kostnad än vad det idag skulle kosta att producera dessa saker. Men vi skulle inte ha någon färg-tv, inga freestyle, inga CD-spelare, inga persondatorer.”

Parasitär kapitalism

Planekonomin förmår alltså, enligt Ljunggren, att uppvisa kostadseffektivitet och utveckla produktiviteten; till och med bättre än en kapitalistisk marknadsekonomi. Men bara utifrån en given, statisk struktur! För dynamik och innovationer krävs marknadsekonomi, menar han. Och, bortsett från att hans åsikt att kapitalismen ”ockuperat” marknadsekonomin, så påstår han faktiskt i citatet ovan att denna kapitalism är dynamisk och innovativ, medan planekonomin aldrig kan vara det. Denna åsikt är idag säkert inte särskilt originell bland våra akademiska ekonomer. Originell, däremot, är säkert hans åsikt att kapitalismen är någonting hämmande och destruktivt i förhållande till marknaden. Han skriver:

”Kapitalismen har historiskt minskat marknadernas roll i förhållande till vad som skulle vara möjligt och lämpligt med den tekniska utveckling och den nivå på arbetsdelningen som vi har nått. Det har för det första skett genom att kapitalismen effektivt berövat en absolut övervägande del av mänskligheten möjlighet att bli företagare— antingen som småföretagare eller som kollektiva företagare i större företag. För det andra genom de numera absurd stora företagen undandragit en stor del av all produktion från marknaderna och lagt över samordningen på byråkratiska apparater.

Kapitalismen har historiskt försämrat marknadernas sätt att fungera. Om marknaden fungerar bra eller dåligt beror, som för andra sociala institutioner, på de omständigheter som råder. Jag är övertygad om att de ockuperade marknaderna bara kan visa upp en bråkdel av den potential som ligger i dem och jag är förvånad över att det trots allt händer ibland. Våra företagsledare älskar att utmåla sig som företagare—entreprenörer—men de är egentligen inget annat än ockupationsmaktens handgångna män. Det är kanske därför byråkraterna är så många och nytänkarna så förtvivlat få. Ofta dessutom nedpressade i en underordnad ställning.

Jag undrar om man inte rent av kan ifrågasätta om kapitalismen överhuvudtaget haft någon historiskt positiv roll. En stöttesten är här om det kan visas att det var kapitalismen som från slutet av 1800-talet bidrog till skapandet av storindustrin, med alla dess produktivitetsvinster. Kanske är det så, men kanske hade denna utveckling skett ändå, om än i andra former. Om det senare skulle vara sant kan man konstatera att kapitalismen varit parasitär från början till slut.”

Vilket politiskt program?

Att betrakta kapitalismen som någonting skilt från marknaden är en tanke som på senare tid lanserats av bland andra den franske ekonom-historikern Fernand Braudel, i dennes stora verk om marknader och kapitalism under perioden 1400 till 1800, och den italienske sociologen Giovanni Arrighi i boken ”Det långa 1900-talet. Om makt, pengar och kapitalets globalisering.” Arrighis studie är, titeln till trots, inte alls begränsad till 1900-talet utan tar sats i de italienska medeltida stadsstaterna.

För Braudel och Arrighi är kapitalismen det till förmögna små minoriteter koncentrerade spekulativa penningkapitalets sociala makt. Kapitalel i form av industrikapital är inte alls den historiskt nödvändiga eller naturliga dominerande slutformen. Både Braudel och Arrighi växlar mellan djupdykningar i det historiskt konkreta och djärva generaliseringar. Till det djärva kan väl räknas terminologin. Men egentligen handlar det ju i detta fall bara om ”paradigmbyte” vad gäller ordvalet. För marxister är det ju knappast en ny tanke att kapitalismen och marknadsekonomin genom historien varit ett sammansatt system men där former glidit över i varandra och utvecklats ur varandra, liksom att den kapitalistiska klassen varit skiktad i flera nivåer med komplicerade och varierande relationer till varandra. Om man nu väljer att beteckna ett dominerande skikt av ”storfinans” och penningaristokrater som det kapitalistiska och andra skikt för något annat, så har man ju för den skull inte ändrat

verklighetsbeskrivningen.

Problemet blir väl snarast vad man skall kalla de nivåer och skikt som man inte vill kalla kapitalistiska, och efter vilka kriterier som gränslinjer skall dras. Det verkliga problemet kvarstår förstås: hur fungerar och utvecklas systemet oavsett vad vi kallar det och döper dess olika aspekter till? Faktum är, tycker jag, att Ljunggren med sitt svepande sätt att använda orden inte bara framstår som inte så lite dogmatisk, utan också svår att begripa. Det gälla inte minst hans centrala ekonomisk-historiska tes om att ”marknaden är något helt annat än kapitalism. Det är inte heller så att marknaden födde kapitalismen. I stället har marknaden ockuperats av kapitalismen.”

Vi skulle kunna sammanfatta Ljunggrens ståndpunkt vad gäller plan, marknad och kapitalism så här: planekonomin är ett hopplös trögt system som nödvändigtvis saknar progressiv potential; kapitalismen är bra mycket bättre men — främst de stora företagen — lider av planekonomiska drag; den befriade, rena marknads ekonomin är bäst.

Problemet är förstås att det alternativ som Ljunggren rankar högst också är ett politiskt program, och att frågor om hur detta program ska förverkligas tränger sig på. Och åtminstone för min del kvarstår också, efter att jag läst Ljunggrens skrift, frågor om vad det egentligen är som skall förverkligas. Man kan nog säga att skriften är ett manifest, vars innehåll är en blandning av en i viss mening radikal liberalism och en sorts syndikalism. Ovanpå det lagrar Ljunggren en keynesiansk makroekonomisk politik.

Mina invändningar rör inte bara en stor del av Ljunggrens påståenden, utan också en dogmatisk fyrkantighet som kanske har att göra med att han försöker greppa över så vittomfattande historiska och teoretiska områden inom ramen för en liten begränsad skrift. Jag är emellertid säker på att Sten Ljunggren är öppen för diskussion. Kanske har han till en del velat provocera oss lite?

Sten Ljunggren

Marknad och kapital — ett omaka par

ETC Förlag 1998

Sten Ljunggren: Marx sade inget om marknaden

Ur *Röda Rummet* 2/1999

I sin anmälan av Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital — ett omaka par* i förra numret av *Röda Rummet* ställde Tomas Widén kritiska frågor. ”För marxister är det ju knappast en ny tanke att kapitalismen och marknadsekonomin genom historien varit ett sammansatt system” skrev han som invändning mot Ljunggrens beskrivning av marknaden som ockuperad av kapitalismen. ”Vilket politiskt program ska egentligen förverkligas om man anammar Ljunggrens syn?” undrade Widén. Här följer en replik från Sten Ljunggren

Det är etablerat oskick att polemisera mot bokanmälningar, men Tomas Widén avslutar sin anmälan i *Röda Rummet* 1/1999 av min bok med en uppmaning till diskussion.

Själva utgångspunkten för *Marknad och kapital — ett omaka par* är, som Tomas Widén skriver, den franske ekonomhistorikern Fernand Braudels försök ”att betrakta kapitalismen som någonting skilt från marknaden”. Widén ser i Braudels försök enbart en viss djärvhet vad gäller ordvalet, men ”därmed har man ju inte ändrat verklighetsbeskrivningen”.

”För marxister är det ju knappast en ny tanke att kapitalismen och marknadsekonomin genom historien varit ett sammansatt system, men där former glidit över i varandra och utvecklats ur varandra, liksom att den kapitalistiska klassen varit skiktad i flera nivåer med komplicerade och varierande relationer till varandra”, skrev Tomas Widén.

Der går alltid — och på goda grunder — att beskriva sociala förhållanden som sammansatta, beroende av varandra, glidande i varandra, skiktade, komplicerade och med varierande relationer. Modern samhällsvetenskap är till bredden fylld av dessa ord.

Detta var inte vad Marx gjorde. Han tog sin utgångspunkt i egentligen en enda sak, motsättningen mellan Kapital och Arbete. Sedan vände och vred han på denna motsättning. I detta arbete valde han att bortse från marknaden De var krusningar på ytan och oväsentliga i förhållande till motsättningen mellan kapital och arbete. Den som i Marx' arbeten söker stöd för tanken ”att kapitalismen och marknadsekonomin genom historien varit ett sammansatt system” söker förgäves. Helt enkelt därför att Marx inte var intresserad av marknader.

När Braudel lanserar tanken på att betrakta kapitalismen som något skilt från marknaden så är det en annorlunda verklighetsbeskrivning. Det är inte bara att ge andra ord åt det Marx studerade, utan det är att studera något som Marx inte studerade. Om detta kan man naturligtvis tycka vad man vill. Jag tror att frågan om förhållandet, eller snarare, motsatsförhållandet mellan kapital och marknader kan berika marxismens verklighetsbeskrivning.

Tomas Widén är i sin anmälan förvånansvärt återhållsam i sin kritik av min bok, med tanke på att hela boken är fullständigt poänglös om man inte är beredd att se förhållandet mellan kapital och marknader som en fråga värd att studera. Svårigheterna är stora nog ändå.

Bara för att nämna en av svårigheterna så är det frånvaron av en användbar teori om marknader. Vi har av Marx fått en teori om kapitalet och dess förhållande till arbetet. Men om vi på ett systematiskt sätt ska fundera över förhållandet mellan marknader och kapital, måste vi också ha en teori om vad marknader är. Det finns ingen marxistisk teori om marknader. I likhet med Marx har hans efterföljare i 150 år inte sett på marknader som ett förhållande värt att studera.

Alternativ teori

Traditionell nationalekonomisk teori är i detta sammanhang värdelös. Den teori om kapitalet

som vi har från Marx är historisk och handlar om människors sociala relationer. Att ställa denna teori mot nationalekonomernas tidlösa och av varje socialt sammanhang oberoende teori är ingen framkomlig väg. Alltså behövs en annan teori om vad marknader är. Den finns, åtminstone i fragment.

Men rötterna till en sådan alternativ marknadsteori är ju, ur vänstersynpunkt, milt sagt suspekta. De som önskar få vänsterfolk att ta avstånd från det jag skriver behöver bara plocka fram de positiva omnämningen jag har om Mises, Hayek och Kirzner. Alla tre är politiskt och ekonomiskt ytterligt konservativa, för att inre säga reaktionära. Ändå menar jag att det i deras skrivande finns tankar kring ett alternativt sätt att se på marknader som är fruktbart. Kompletterat med företagsekonomisk forskning får vi en bild av marknader som är historisk och som är beroende av sociala förhållanden. Någon ren marknadsekonomi — i bemärkelsen fri från historiska omständigheter, reglering, statlig inblandning och andra sociala förhållanden — har aldrig funnits. Utifrån dessa alternativa teorier är det möjligt att gå vidare i diskussionen kring kapital och marknaden

Jag tror att det som händer ekonomiskt idag inte kan förstås utan en diskussion om förhållandet mellan marknader och kapital. En sådan diskussion krävs för att begripa den koncentration som sker till abnormt stora företag, för att belysa hur vissa länder lyckas nå tillväxt (och sedan störtas i kaos), för att se de begränsningar borgerlig krispolitik står inför, och för att kritiskt kunna värdera sammanbrottet för planekonomierna.

Tomas Widén ser min bok som ett manifest för en radikal liberalism och syndikalism. Jag har inget emot någondera av epiteterna och kan jag bidra till att inympa ytterligare något mått av radikal liberalism och syndikalism i den revolutionära marxismen, så ser jag det som en framgång. Men själv ser jag inte boken som ett manifest, utan som en fråga.

Sten Ljunggren

Tomas Widén: Ljunggren, Marx och marknaden

Ur *Röda Rummet* 3/1999

Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital — ett omaka par* har väckt frågor och diskussion. Tomas Widén, som recenserade boken i *Röda Rummet* 1/99, ställde sig undrande till Ljunggrens sätt att se kapitalismen som något skilt från marknaden och efterlyste det politiska program som följer av hans slutsatser. Sten Ljunggren menade i sitt svar i nr 2/99 att Marx aldrig studerade marknaden och att det därför inte finns någon marxistisk teori om förhållandet mellan marknad och kapital. Här fortsätter debatten. Tomas Widén återkommer med en replik till Sten Ljunggren. Och Daniel Ankarloo ger sig in i debatten med en kommentar där han polemiserar mot Ljunggrens synsätt.

Vilket politiskt program, Sten?

”Jag tror att frågan om förhållandet, eller snarare, motsatsförhållandet mellan kapital och marknad kan berika marxismens verklighetsbeskrivning”, framhåller Sten Ljunggren i sitt debattinlägg i förra numret av *Röda Rummet*.

Han menar också att det handlar om att studera något som Marx och marxister aldrig studerat, ”därför att Marx inte var intresserad av marknader (...) det finns ingen marxistisk teori om marknaden”. Enligt Ljunggren har vi ”av Marx fått en teori om kapitalet och dess förhållande till arbetet.” Om marknaden har Marx och ”hans efterföljare i 150 år” inte haft något att säga.

Jag har försökt tolka dessa påståenden så att de åtminstone skall hamna i närheten av ramen för mina egna erfarenheter, men misslyckats med det. Om Marx inte hade något att säga om ”marknaden”, då lär ju så vitt jag förstår Adam Smith och David Ricardo och den klassiska liberala ekonomin inte heller ha haft det Och inte heller en ekonom som J.M. Keynes. Inga undersökningar som marxinspirerade ekonomer gjort på 150 år skulle heller kunna sägas inkludera en förståelse av vad marknaden är! Varken någon teoretisk förståelse eller någon förståelse av den konkreta historiska utvecklingen av förhållandet mellan marknadsekonomin och den kapitalistiska formen.

Ljunggrens hänvisning till några nyliberala ekonomer och svurna fiender till arbetarrörelsen och socialismen gör mig inte klokare. Jag förstår att Ljunggren menar att jag och många med mig saknar kunskap om något väldigt viktigt, men problemet är att jag inte ens begriper vad jag enligt Ljunggren inte begriper. Det känns konstigt.

Vad gäller kapitalismens utveckling till ekonomins dominerande produktionssätt har ju marxister ofta eftersträvat konkreta beskrivningar och analyser av hur förmögenhetskoncentration, exploatering och uppkomsten av klassdelade samhällen ägt rum på basis av marknadsekonomin och de hierarkiska klasssamhällen i vars hägn kapitalismen spirat och knuffat sig fram. Marxister har försökt göra detta vetenskapligt (sedan kan ju undersökningar, beskrivningar och analyser alltid förbättras och utvecklas) och försökt förklara för dem som menat att kapitalismen skulle kunna opereras bort så att marknadsekonomin kan skapa jämlikhet, att det tyvärr inte är så enkelt.

Marx historiska och materialistiska synsätt resulterade till exempel redan 1847 i den polemiska skriften *Filosofins elände*, som var riktad mot den franske samhällskritikern Proudhon. Den senare ville just avskaffa kapitalismen och ersätta den med en ekonomi byggd på enkel varuproduktion baserad på självägande småhantverkare och arbetarkooperativ. Man kan säga att Proudhon ville ”befria marknaden”.

Marxister har förvisso aldrig sett en ”återgång” till enkel varuproduktion rätt och slätt som

möjlig, även om den enkla varuproduktionen (liksom producentkooperativ) skulle kunna spela en inte oväsentlig roll vid sidan av den dominerande samhällsägda sektorn i en socialistisk planekonomi. I alla tre sektorerna skulle de direkta producenterna äga produktionsmedlen; i det senare fallet indirekt, genom den demokratiska arbetarstatens ägande.

Marxister har energiskt påpekat att den enkla varuproduktionen genom historien så gott som aldrig förekommit som dominerande produktionssätt, möjligtvis med undantag av några av Englands settlerkolonier, som New England under några årtionden i slutet av 1600-talet och början av 1700-talet. Därför har kapitalismen, vare sig den varit baserad på slavarbete eller lönearbete, aldrig uppkommit genom att ”ockupera” en marknadsekonomi baserad på enkel varuproduktion. Marx analys av den sammansatta process han kallar kapitalets ursprungliga ackumulation är i mitt tycke fortfarande utomordentligt gångbar som grundval för en förståelse av hur det en gång gick till när förutsättningarna för den reellt existerande västerländska expansiva kapitalismen, det moderna lönearbetet och den ekonomiska imperialismen skapades.

Den enkla varuproduktion dominerar idag endast i SAF:s propagandabroschyrer, när de vill tala om för skolungdomar varför ”en fri marknadsekonomi” är väldigt bra och varför socialism är väldigt dåligt. Då får någon grönsakshandlare tillsammans med en småföretagare modell Gnosjö representera ett system som i realiteten utnyttjas, kontrolleras och styrs av penningfurstarna.

Men Ljunggren vill ta väck penningfurstarna (alltså kapitalisterna — hur de nu ska definieras?). Och han vill göra företagen mindre. Hur mycket mindre? Vill han en återgång till enkel varuproduktion? Nej, inte allmänt, tror jag. Vem eller vilka skall då äga företagen där många jobbar tillsammans? Och hur skall penningfurstarnas makt brytas? Genom en skärpt klasskamp till att börja med, är väl hans tanke, för något annat sätt att underbygga angreppet mot den väldiga globala makt som kapitalismens krafter besitter lär ju knappast stå till buds. Hur vill han då formulera programmet som samtidigt skall ”befria marknaden” och expropriera kapitalistklassens egendom? Ja, det finns en väldans massa punkter där Ljunggren nog måste precisera sig och utveckla sina resonemang om en fortsatt diskussion utifrån hans bok skall bli meningsfull.

En frågeställning, som Ljunggren uppenbarligen vill definiera bort, men som jag tycker att diskussionen måste utvecklas kring är: hur befrias planekonomin från slöseri, stelbenthet, ojämlikhet och parasitär byråkratism? Och då menar jag en diskussion bortom enkla slagord där vi försöker dra konkreta lärdomar av de erfarenheter nu historien ställt fram. Så som världen ser ut så är en sådan diskussion i ordets bokstavliga mening livsnödvändig.

Utan konturerna till ett realistiskt alternativ till kapitalismen — marknadsekonomin historiskt bestämda form — är vänstern och arbetarklassen dömd till en i längden fruktlös defensiv. Barbari eller socialism, så står alternativen. Och jag tror inte jag är ensam om att uppleva det som att denna formulering för varje dag blir allt mer aktuell och konkret.

Tomas Widén

Daniel Ankarloo: Marknad och kapital omaka par?

Ur *Röda Rummet* 3/1999

Artikelförfattaren är doktorand i ekonomisk historia vid Lunds universitet och medlem i redaktionen för tidskriften *Motströms*. Denna artikel är en förkortad, och för *Röda Rummet* redigerad, version av en längre artikel som publiceras i *Motströms* nr 3 under hösten.

Sten Ljunggrens nya bok *Marknad och kapital — ett omaka par* innehåller ett antal huvudargument som kan sammanfattas i följande teser

- Marknad och kapitalism är inte samma sak.
- Marknadens utveckling är skild från kapitalismens: dels i tid (marknaden k betydligt äldre än kapitalism) och dels rent teoretiskt (marknaden är en kreativ process som har ockuperats av kapitalet — marknad och kapital är ett omaka par).
- Socialismen bör gå ut på att befria marknaden från den kapitalistiska ockupationen.

Med undantag från det första påståendet är Sten Ljunggrens (hädanefter förkortat SL) teser helt unika, och har inte framförts någonstans i den ekonomisk-historiska litteratur som jag har träffat på under mina sex år som forskare i ämnet. Kittlad en aning av tanken hade man förväntat sig att SL argumenterat för sina teser genom att först kritisera de teorier som kopplar kapitalismen till marknadsekonomin utveckling. Men icke.

För det första är det värt att notera att SL aldrig ens definierar ”marknaden”. Däremot ger han marknaden en idyllisk beskrivning som inte är underlägsen någon marknadsfundamentalists; ord han använder är ”horisontell”, ”frivillig”, och ”befruktande”. Men det är omöjligt att bevisa något om marknaden om man inte definierar vad man pratar om.

Kapitalismen som ekonomiskt system har diskuterats i snart tvåhundra år nu. Den allmänt vedertagna definitionen ur denna debatt lyder ungefär: ”kapitalismen är ett ekonomiskt system där varor produceras för försäljning på marknaden. Denna produktion är dessutom byggd på att produktionsmedlen och människors arbetskraft är varor”. Kort sagt: kapitalismen är universell varuproduktion byggd på lönarbete. Förutsättningen för ett sådant system är privat egendom — särskiljandet av producent och konsument. Denna definition är allmänt delad av de teorier som SL behandlar. En definition av kapitalism är inte godtycklig eller tagen ur luften, liksom kapitalismen själv inte är tagen ur luften.

Detta bryr sig dock SL inte om. Han sätter helt sonika upp sin egen definition av kapitalism som ”ett samhälle där företag kan köpas och säljas”. Med vilken anledning tycker sig SL för-anledd att diskutera en egen definition av kapitalism, som dessutom ingen annan hittillsvarande samhällsanalytiker delar? Frågan är ju vilken ”kapitalism” vi ska diskutera: den som vi alla lever i och som har analyserats och diskuterats enligt en viss definition under 200 år eller den som formar sig i SLs huvud? När SL sedan ska motivera sin unika definition av ”kapitalism” gör han det följdriktigt genom att säga att den passar så bra för just hans frågeställning. Som man frågar får man svar. Eftersom SL diskuterar sin egenhändigt definierade ”kapitalism”, har han inget att tillföra den debatt om kapitalism och marknad som alla andra för.

Givet att SLs själva definition av det han undersöker är rent subjektiv, unik och ogrundad, blir det heller inte förvånande att hans resultat ur denna analys är rent subjektiva, fullständigt unika och alltigenom ogrundade. På vägen lyckas SL dessutom komma med en uppsjö häpnadsväckande påståenden, och av utrymmesskäl kan jag här bara ta upp dem, som kan anses mest intressanta för Röda rummets läsare.

När SL ska gå igenom olika-teorier om marknaden förespeglar han att det i stort sätt skulle finnas två olika teorier: en som beskriver marknaden som en jämvikt, ett sätt att effektivt allokera resurser; och mot denna ställer SL en som ser marknaden som en process, som ett sätt

att mobilisera nya resurser.

Det här är synnerligen märkligt eftersom SL bara tar upp två traditioner inom samma ”marginalistiska revolution” inom den borgerliga nationalekonomiska teorin. Som om det inte fanns några teorier bortom denna? SL förmår därför bara avvisa borgerlig jämviktsteori till förmån för borgerlig processteori om marknaden.

Tre traditioner

Om man i stället ska ge en rimligare bild av teorier om marknaden kan man göra följande uppdelning i tre traditioner:

1. Den marknadsliberala, företrädd främst av den ”Österrikiska skolan” som beskriver marknaden som en ”spontan ordning”, ett tillstånd som står i samklang med den mänskliga naturen. Till denna tradition kan vi räkna Friedrich Hayek och Israel Kirzner, som ”socialisten” SL lustigt nog stödjer sin argumentation om marknaden på. 2. En institutionell teori om marknader, som hävdar att marknader är problematiska institutioner som kräver samhällelig planering och statlig intervention för att fungera. Hit kan vi räkna Keynes teorier, institutionella ekonomers, men även ekonomisk-historikern Karl Polanyis teori om marknadssamhällets omöjlighet. 3. Den marxistiska traditionen som kritiserar de båda andra, och som hävdar att marknaden är en effekt av monopoliseringen av produktionsmedlen av en klass (kapitalisterna), vilket lämnar de övriga som fria lönarbetare som tvingas sälja sin arbetskraft till kapitalet. Marknadens förmenta frihet bygger således på klassamhällets grund. Marxismen hävdar därför att kapitalismen och marknaden inte bara är problematiska utan ”antagonistiska”, det vill säga oförmögna att lösa sina egna kriser (annat än på arbetarklassens bekostnad) — och att båda därför måste avskaffas. Dessa tre strömningar kan också korreleras med olika politiska ideologier 1. Nyliberalism 2. Reformistisk socialdemokrati och 3. Revolutionär marxism.

Men SL relaterar inte sin diskussion till dessa teoretiska traditioner alls. I själva verket bortser han ifrån de många politiska motsättningar och debatter som dessa traditioner har utkämpat de senaste 150 åren. Och han är blind inför det faktum att var och en av dessa teorier representerar olika klassintressen i samhället. SL löser den gordiska knuten med den mest fantastiska trolleritrick. I en uppsats med utdrag ur boken som presenterades på CMS:s (Centrum för Marxistiska Studier) seminarium 1997, sammanfattar SL själv sin position genom att deklarerar att han vill kalla sig själv en ”Hayek-keynesiansk-marxist”. I stället för att analysera motsättningarna teorierna emellan försöker SL ta en liten bit av var och en, precis som om marknadsanhängare, reformister och revolutionära socialister inte förstått vad det hela handlar om, som om alla deras politiska motsättningar bygger på missförstånd. Menar SL verkligen detta? Man undrar också ängsligt vilken slags politisk praxis SL tänker sig bygga på sin formel. (Jag kommer osökt att tänka på ståuppkomikern Peter Wahlbecks ”Moderat-kommunist”).

Trots sina åsiktsskillnader är alla dessa traditioner dock rörande överens om en sak: marknaden och kapitalismen är integrerade med varandra. SL säger som sagt emot, men hans argumentation för denna sin tes är minst sagt undermålig. SL stödjer sig på nyliberalerna Friedrich Hayeks och Israel Kirznerns analyser om marknaden. Men vi kan redan från början fastslå att dessa faktiskt tillhör dem som menar att kapitalismen just är en naturlig utväxt ur marknaden och att marknaden, det Hayek kallar ”den spontana ordningen”, i sig har lett till kapitalism.¹

Tomhjänt står man så inför SLs försök att revidera hela den ekonomiska historien på grundval av en enda bok: Fernand Braudels Kapitalismens dynamik. Men den boken stödjer inte heller

¹ Se t.ex. Hayek ”Det stora misstaget - Socialismens felslut”, Timbro 1990.

SLs ide om att marknaden har ockuperats av kapitalet. I själva verket skriver Braudel i sin bok:

”Låt mig dock upprepa att dessa båda verksamhetsformer – marknadsekonomi och kapitalism – ända till 1700- talet bara berörde en minoritet... Även om marknadsekonomi var under utbredning... utgjorde den oftast ett tunt skikt”.²

Denna Braudels åsikt liknar den Karl Polanyi förfäktat: Polanyi beskriver hur just kapitalismen sprider marknaden till att omfatta hela samhällsekonomi; med kapitalismen föds ett samhälle styrt och reglerat av marknader, där själva livsbetingelserna blir marknadsberoende. Före kapitalismen spelade marknaden en marginell roll för människorna, som Polanyi har uttryckt det: marknader fungerade då inte inom utan utanför ekonomin. Detta är även i stora drag sociologen Max Webers åsikt, och institutionella ekonomers åsikt. Ett är alltså säkert, före kapitalismen spelar marknaden en synnerligen marginell roll i människors liv och vardag, det är först med kapitalismen som marknaden blir integrerad med ekonomin i stort.

Om nu SL seriöst velat argumentera för sin tes om att kapitalismen ockuperat marknaden hade man ju förväntat sig att han diskuterat vad han tycker är fel med de andra teorierna. Men icke. Institutionella ekonomer, Weber och Polanyi nämns inte ens i SLs analys. SL motsäger och sätter sig upp emot all vedertagen samhällsanalys utan att ens relatera till den. Man undrar försynt vilken magisk formel SL anser sig besitta som gör att han kan argumentera för sin ”teori” och sin ”socialism” på detta unika sätt?

Nonsens om Marx

Misstänkt frånvarande från diskussionen om marknaden är då Marx. Ja, SL påstår att Marx inte hade någon teori om marknaden över huvud taget. Ett sådant påstående är förvisso nödvändigt om man vill förespegla att ”befria marknaden” skulle vara en marxistisk slogan. Lika fullt bygger det på en djupt felaktig, förvriden och okunnig läsning av Marx, från SLs sida. Jag låter Marx själv tala:³ ”Utbyten är urgamla, priser likaså, men det utökade bestämmandet av priser med produktionskostnader och utbytets utbredning till alla produktionsrelationer kan bara utvecklas till fulla och alltmer komplett i det borgerliga samhället av fri konkurrens”.⁴

Det citatet exemplifierar att Marx åsikt är att kapitalismen har utbrett marknadens funktionsätt och inte försvårat den, som SL påstår (se också beskrivningen i inledningen av Manifestet). Att Marx anser att marknaden hör ihop med och är en logisk konsekvens av privat egendom, kapital och lönarbete, kan bland annat följande citat påvisa: ”Lönen är en direkt konsekvens av alienerat arbete, och alienerat arbete den direkta orsaken till privat egendom. Den enes undergång måste också innebära den andres också... Precis som vi har härlett begreppet privat egendom från begreppet alienerat arbete genom analys, så kan vi också utveckla varje kategori i den politiska ekonomin, med hjälp av dessa två faktorer; och vi kommer att finna i varje kategori, t.ex. handel, konkurrens, kapital, pengar, blott ett särskilt och utvecklat uttryck för dessa två första kategorier”.⁵

I *Manifestet* kan man vidare läsa: ”Ordandel om den fria schackrandet har... endast en mening i relation till det bundna schackrandet... men inte gentemot det kommunistiska upphävandet av schackrandet”.⁶ Lagg alltså märke till att Marx uppfattning är att kapitalismen, den privata egendomen och lönarbetet är marknadens förutsättningar; men att en sådan åsikt ens skulle finnas nämns inte i SLs bok. SL missar därmed Marx huvudpoäng och kritik mot både det

² Braudel: ”Kapitalismens dynamik”, Gidlunds 1988 s. 35.

³ Det här är bara ett litet axplock av citat hos Marx som visar att SL vantolkar Marx ekonomiska teori. Jag påminner också läsaren att självaste kapitel 1 av *Kapitalet* heter ”Varan”, vilket förutsätter marknadens existens.

⁴ Marx: ”Grundrisse”, Penguin 1973 s. 156

⁵ Marx: ”De ekonomiska och filosofiska manuskripten från 1844”, International Publishers 1964 s. 118

⁶ Marx/Engels: ”Kommunistiska manifestet”, Röda rummet 1994 s. 24.

borgerliga samhället och dess teorier: ”Kapitalismens herravälde är den fria konkurrensens förutsättning”, skriver Marx, och försätter med att hävda: ”... det vansinniga i idén att den fria konkurrensen är den slutgiltiga utvecklingen av mänsklig frihet... Det är inget mer än en fri utveckling på en begränsad bas kapitalets herravälde... Denna frihet är således samtidigt det mest kompletta upphävandet av all individuell frihet”. Alltså som Marx själv konstaterar: Det är inte människor som finner frihet på marknaden, det är kapitalet som finner frihet på marknaden.⁷

Arbetsvärdeläran

SLs ”parentetiska” kritik av arbetsvärdeläran är lika grundad som den är hos den Johan Lönnroth från vilken han hämtat den. Lustigt är också att SL säger att diskussionen om denna värdelära varit ”omfattande” men själv inte med ett enda ord nämner vad denna debatt handlat om och vad de olika positionerna i debatten är. Själv hävdar SL helt sonika att det skulle vara fråga om endast en värdering. Detta var inte Marx egen uppfattning: Engels har förklarat: ”Enligt den borgerliga ekonomins lagar tillhör den största delen av produkten icke arbetarna som producerat den. Om vi nu säger: det är orätt, så får det inte vara, så angår det för det första ekonomin. Vi säger bara att detta ekonomiska faktum motsäger vår moraliska känsla. Marx har därför aldrig grundat sina kommunistiska krav härpå utan på det kapitalistiska produktionssättets nödvändiga, inför våra ögon dagligen försiggående sammanstörtande. Han säger bara att mervärdet består av obetalt arbete, vilket är ett enkelt faktum”.⁸ Arbetsvärdeläran är ingen ”värdering” som SL tror. I stället är det en nödvändig förutsättning för att man ska kunna förklara prisernas, konkurrensens, profitens och i grunden kapitalets ursprung. Men den frågan tycks SL, liksom borgerliga ekonomer, vara ointresserad av.

Eftersom Marx hävdar att kapitalismen och dess uttryck är specifika sociala relationer (det vill säga relationer mellan människor och inte ting), behöver man begrepp som beskriver dessa sociala relationer i produktionen och samhället i stort. Det var denna fråga den klassiska politiska ekonomin inte kunde lösa i sin teori — och därför var dess företrädare tvungna att förlägga kapitalismens historia till tidernas begynnelse. Marx värdeteori löste detta problem.

Ironiskt nog förutsätter också de ”bevis” om arbetsvärdelärans matematiska och logiska felaktigheter, som SL framför, den jämviktsteori som SL samtidigt säger sig vilja kritisera. Så fort vi inser att produktion och konsumtion tar tid, det vill säga är en process, faller också alla matematiska motbevis mot Marx värdelära som SL framför eftersom dessa bygger på så kallade samtida ekvationer, där alla värden och priser bestäms vid en och samma tidpunkt.⁹

Den moderna diskussionen om värdeläran är nu 20-30 år gammal — och har strandat på grund av oöverbärliga metodologiska motsättningar. De som en gång övergav arbetsvärdeläran kallar sig, följdriktigt, nu heller inte marxister.

Ännu lustigare är att SL avvisar Marx värde-lära, men anser att mervärdeläran är korrekt. Men det är naturligtvis nonsens, ty om läran om värde är fel, är naturligtvis den lära om mervärde (strikt taget mer värde), som följer på den också fel. Likartat: om Marx mervärdelära är korrekt så bygger den på arbetsvärdeläran som också måste vara korrekt i så fall. SL trillar bort sig helt i frågan. SL erkänner också i sin bok att han inte har förstått arbetsvärdeläran. Och man kan bara hålla med.

Om senare marxister skriver SL:

”En mycket stor del, för att inte säga en överväldigande del av alla marxister ser kapitalismen som en mer eller mindre spontan och naturlig utväxt av marknaden. Med tanke på vad Marx skrev om

⁷ Marx ”Grundrisse” ss. 650- 652.

⁸ Engels: förord till Marx ”Filosofins elände”, Arbetarkultur 1949 ss. 9- 10.

⁹ Se Freeman/Carchedi: ”Marx and non- Equilibrium Economics”, Edward Elgar 1996.

det som kallades 'den ursprungliga ackumulationen' är det en rätt förvånande syn. (Det finns i och för sig väldigt mycket som marxister anses och/eller anser sig stå för, som är förvånande i förhållande till vad Marx skrev.”

Denna kaxiga attityd från SL är synnerligen oklädsam eftersom han dels har fel i sak: nästan alla marxister hävdar som sagt att marknaden är en integrerad konsekvens av kapital och privat egendom och inte tvärtom; men också för att SL faktiskt i sin bok endast ger en enda referens till någon i dag levande och internationellt aktiv marxistisk teoretikers analyser i sin bok (Samary 1988). I värdefrågan är SLs sista marxistiska referens Ernest Mandel från 1986, (och det är för övrigt Mandels försvar för planekonomi, som går stick i stäv mot SLs egen analys). Om i stället SL betett sig vetenskapligt och studerat vad idag verksamma marxister världen över skriver i frågor om filosofi, ekonomi och politik, skulle han tvingas revidera sin uppfattning fullständigt. Är det därför SL inte har tagit sig tid att göra just detta? Hur som helst, SLs analys är fullständigt ogrundad, efter sin tid, och bortser helt inte bara från Marx utan också från den teoretiska utveckling som skett inom marxismen de senaste 30 åren.

Eftersom SL har övergivit Marx teorier och insikter om marknaden och kapitalet tvingas han också i slutet av sin bok att krypa till korset. Han skriver: ”En socialistisk ekonomi med självförvaltning och marknader kommer att vara förvillande lik dagens”. Att han tvingas till denna bleka och alltigenom borgerliga slutsats beror på att hans ekonomiska teori är så uppenbart lik, ja till och med bygger på borgerlighetens. SL känner också på sig detta och därför tvingas han försöka upprätthålla en radikal och militant fasad genom fraser. I stället för att analytiskt kritisera använder han militanta uttryck som ”ockuperad marknad” och ”befria marknaden!” Bakom denna frasradikalism döljer sig de liberala teorierna om marknaden, som SL faktiskt inte förmår kritisera, utan accepterar fullt ut. Och när SL accepterat marknaden måste han också, oavsett om han vill det eller ej, acceptera dess förutsättningar, lönarbete, privat egendom och kapital det vill säga kapitalismen självt.

Till slut

Hur kan det komma sig att SL lyckas begå så många fel och missförstånd i en enda liten bok? Det kan sannerligen inte vara en ren olyckshändelse utan måste bygga på djupare orsaker. Detta fenomen är i sig intressant och måste vidare utredas eftersom SL långt ifrån är ensam på vänsterkanten att bete sig som han gör. Anledningen till att SL har fel i sak beror på hur och varför. SL ger dock själv ledtråden till varför han inte annat än kan ha fel i sakfrågan. Han skriver: ”Den här boken är delvis ett försök att reda ut ett personligt dilemma. Det går inte att jobba som akademisk lärare i företagsekonomi utan att fascineras av marknader, företag och företagande — men kan man då fortsätta att vara socialist eller marxist?”

Som citatet antyder är det inte marknad och kapital som är det ”omaka par” SLs bok egentligen behandlar utan SLs två identiteter - ett verkligt ”omaka par”: ”SL företagsekonomen” och ”SL socialisten”. Men till denna fråga om SLs dilemma får jag återkomma i en annan artikel.¹⁰

Det säger oss hur som helst mycket om hur pressade och förvirrade de socialistiska rörelserna och dess teoretiker är, när böcker skrivs om personliga dilemman, och marknaden sägs vara lösningen på dem: Eftersom konsekvensen av SLs analys blir att lägga ut dimridåer för de verkliga utmaningarna för arbetarrörelsen är det tyvärr nödvändigt att kritisera hans ”teorier”. I den verkliga världen är dock frågan betydligt enklare ställd: ”kapitalism eller socialism?”. Det är den fråga socialister borde ägna sig åt, och i den frågan har SLs nya bok inget att bidra med. ■

¹⁰ I artikeln i *Motströms* nr. 3, analyserar jag vidare SLs dilemma och frågan varför han inte annat än kan ha fel i sakfrågan på denna grund. Intresserade hänvisas således till den artikeln.

Sten Ljunggren: Socialismen kräver marknader

Ur *Röda Rummet* 4/1999

Under året har en debatt förts i *Röda Rummet* om Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital — ett omaka par*. I förra numret publicerades två kritiska inlägg. Tomas Widén efterlyste Ljunggrens politiska program för att ”befria marknaden” och önskade också en debatt om hur planekonomi, för att bli ett möjligt alternativ, ska kunna befrias från slöseri, stelbenthet, ojämlikhet och parasitär byråkratism.

Daniel Ankarloo undersökte bokens teser utifrån marxistisk teori och hävdade tvärtemot Ljunggren att marknad och kapital är integrerade med varandra och inte åtskilda fenomen. Ankarloo drog i sin artikel slutsatsen att Ljunggren med sin analys, oavsett om han vill det eller ej, accepterar kapitalismen som sådan och därmed inte bidrar till debatten om hur socialismen kan uppnås. Nu återkommer Sten Ljunggren med en replik.

Tomas Widén och Daniel Ankarloo avvisar kategoriskt att socialismen kräver marknader. Det finns två typer av argument för att de har fel.

Den första typen kan sägas vara ett negativt argument. Det handlar om planekonomiernas faktiska misslyckande. Om detta har jag skrivit en lång artikelserie i *Internationalen* för tio år sedan. Det som är nytt i boken, är att jag här också för fram ett positivt argument för att socialismen kräver marknader. De är inte bara ett nödvändigt ont, utan kommer att berika en socialistisk ekonomi. Låt mig först kort repetera det negativa argumentet för att socialismen kräver marknader.

Ursprunglig planeringsoptimism

Marxismens klassiker var imponerade av den planering kapitalismen utvecklat inom fabriksportarna och ansåg att en motsvarande planering av hela samhället skulle vara en förhållandevis enkel process. Den tongivande socialistiska ståndpunkten om det framtida samhället uttrycks mycket tydligt av de ryska revolutionärerna Bucharin och Preobrazjenskij i *Kommunismens ABC* från 1922:

”Samhället kommer att förvandlas till en enorm arbetsorganisation för samfällad produktion. ... Om alla fabriker och verkstäder tillsammans med hela jordbruket slås samman till ett enda enormt gemensamt företag, är det uppenbart att allting måste planeras minutiöst.”

Den sovjetiska planekonomin var ett försök att styra en ekonomi som omfattar 250 miljoner människor utifrån en modell som bygger på erfarenheter från det sena 1800-talets kapitalistiska företag. Den sovjetiska planekonomin byggde okritiskt på föreställningen att en organisation kan fungera som en mekanisk bygglåda där nya kugghjul, kan läggas till i alla oändlighet.

Detta har visat sig praktiskt omöjligt. Den sovjetiska planekonomin var ett fungerande verktyg för att uppnå ett enda mål - snabb produktionsökning i ton och styck. Men systemet var fullständigt oförmöget att ta hänsyn till önskemålen från miljontals konsumenter. Det var ett system som ”ät kol och sket stål”. När det inte längre räckte med att visa diagram över ökad stål- kol- och cementproduktion, började systemet bryta samman.

Byråkratins kontroll

Trots att den utvecklade kapitalismen byggt en allt mer planmässig organisation av produktionen inom stora företag har inget kapitalistiskt företag lyckats växa sig större än drygt en halv miljon anställda. Att de ändå kan bli så stora beror på att företag kan planeras utifrån ett enda mål – maximal lönsamhet. Det är ett långt steg från det till att tro på en planekonomi som för

det första omfattar hundratals miljoner människor, och som för det andra inte bara kan ha ett enda mål att styras efter.

Den viktigaste förklaringen till uppkomsten av den sovjetiska kommandoekonomin är att den så väl passade in i den styrande byråkratins främsta strävan – att tillskansa sig kontroll över de ekonomiska resurserna. Alla ekonomiska förändringar, med början i tvångskollektiviseringen på 1920-talet, handlade om byråkratins kontroll över resurserna och inte om vad som i varje givet läge varit ekonomiskt motiverat. En socialistisk ekonomi som byggts upp under andra historiska omständigheter hade sett annorlunda ut. Om basen vid uppbyggnaden av den socialistiska ekonomin i Sovjet hade utgjorts av starka, självständiga och arbetarstyrda företag, då skulle den speciella sovjetiska planekonomin aldrig sett dagens ljus. Den sovjetiska modellen var från början till slut en återvändsgränd och det finns ingen som helst anledning att sörja över dessa kommandoekonomiers sammanbrott. Men detta är bara det negativa argumentet för varför socialismen kräver marknader.

Omvärdera marknaden

Jag försöker i min bok presentera ett positivt argument. Marknader är inte bara ett nödvändigt ont (därför att planekonomierna visade sig inte fungera), de kan också vara något som berikar en socialistisk ekonomi. Men det argumentet kräver en omvärdering av vad marknader är och hur de förhåller sig till kapitalismen.

Det finns tre sätt att se på förhållandet mellan marknad och kapitalism. Det första är att säga att de är samma sak. Det innebär att alla köpmän, hantverkare och självständiga bönder som sålt och köpt varor genom årtusendena har varit kapitalister. Det andra sättet att se på saken är att marknadens expansion oundvikligen leder fram till skapandet av kapitalismen. Marknaden är kapitalismens moder. Men kapitalismens tillblivelse är inte en historia om generationer av flitiga småföretagare, som i strid med statsmakten gradvis bygger sina företag större och större. Kapitalismens tillblivelse är en historia om stöld och våld och om statligt stöd.

Det tredje synsättet är att marknader och kapitalism är två helt olika sociala fenomen. Såväl deras historia och deras sätt att fungera skiljer sig. De kan faktiskt sägas stå i skarp motsättning till varandra. Detta argument för att socialismen kräver marknader fordrar dock en alternativ syn på vad marknader är och hur de fungerar. Den traditionella marknadsteorin innehåller tre grundläggande påståenden som alternativa marknadsteorier ifrågasätter.

Vad kan göras?

För det första hävdar den traditionella marknadsteorin att vid fri konkurrens kommer varor och tjänster att produceras på billigast möjliga sätt, därför att tävlan mellan företagen kommer att leda till den bästa tänkbara fördelning av resurserna. Det är svårt att se några tecken som stöder uppfattningen att privata marknadsstyrda lösningar skulle vara billigare än offentligt budgetstyrda lösningar. Ett exempel är att en bilbesiktning kostade 40 kronor 1970. Den kostade 230 kronor 1996. Det är en ökning med knappt 6 gånger. En timme på bilverkstaden kostade 30 kronor 1970 och är idag uppe i 740 kronor - en ökning på hela 25 gånger.

Marknader är inneboende slösaktiga. De är ett sätt att hitta nya vägar genom att prova och experimentera. Det leder oundvikligen till att några går fel - vilket är ett slöseri. Det leder till att vissa saker görs dubbelt - vilket också är slöseri. Men marknader har vi inte för att tala om för oss hur vi ska göra saker på billigast möjliga sätt. Marknader fyller funktionen att tala om vad som kan göras. Det marknader gör är att hitta på nya saker och nya vägar - på gott och ont. Det här är något som överhuvudtaget inte finns med i den traditionella marknadsteorin.

För det andra hävdar den traditionella marknadsteorin att det inte behövs någon medveten samordning, utan en spontan samordning kommer att leda till jämvikt. Trots att ingen medvetet styr, kommer det att råda ordning och inte kaos. De alternativa marknadsteorierna hävdar

att marknader utmärks av en kollektiv och medveten planering. Företagen måste anpassa sig till varandra vad gäller produkter eller tjänsters utformning, tillverkningsätt och produktutveckling. Allt detta kräver en gemensam planering. Marknader utmärks av aktiviteter som i högsta grad är medvetna, planerade och organiserade.

För det tredje hävdar den traditionella marknadsteorin att ”konsumenten är kung”. Det är hushållens val som styr produktionens inriktning och fördelning. Företagen är passiva aktörer som enbart anpassar sig, utifrån rådande teknologi. Därför finns det i traditionell marknads ekonomi ingen anledning att ställa frågan om vem som har makten över marknader och företag. I de alternativa marknadsteorierna är företagen aktiva. Det är företaget som i stor utsträckning skapar och formar marknaden. Med det synsättet blir frågan om makten över marknader och företag central.

Sammantaget har den traditionella marknadsteorin en mycket speciell syn på förhållandet mellan marknader och samhället. Marknaden framställs som en spontan institution, något som uppkommer oberoende av människors medvetna påverkan. Den är som något av naturen givet och framställs som en klart separat och mycket speciell institution, där speciella spelregler gäller.

I de alternativa marknadsteorierna betraktas marknader som sociala institutioner, vilka verkar i ett specifikt historiskt sammanhang. De är institutioner som är skapade och fyllda av människor i ständig interaktion med varandra, precis som den parlamentariska demokratin, företaget eller familjen. Marknaden är inte inneboende god (eller ond). Dess sätt att fungera – bra eller dåligt - beror på de specifika historiska och sociala omständigheter som råder.

Alternativ till kapitalismen

Göran Greider har i sin bok om Meidner tre punkter om en socialistisk ekonomi. 1) En stark och stor offentlig sektor. 2) Ett kooperativt och löntagarägt näringsliv. 3) En övergripande statlig planering. Det här är tre punkter som passar in mycket bra med kritiken av planekonomin och den alternativa synen på vad marknader är och att de har en positiv roll att spela i en socialistisk ekonomi.

En stor offentlig sektor: Det finns områden där marknader inte är lämpliga. Det beror på deras experimenterande och slösaktiga natur. Det finns en poäng med att experimentera fram nya datamodeller etc. Men det sättet att arbeta, vilket ju oundvikligen leder till misslyckanden, kan inte accepteras vad gäller skola, vård och omsorg.

Ett löntagarägt näringsliv: Samtidigt finns det områden där marknaders slösaktighet och experimenterande kan skapa de bästa förutsättningarna för förnyelse. Vi kan naturligtvis diskutera hur stor andel av hela ekonomin som denna löntagarstyrda marknadsekonomi ska omfatta.

En statlig planering: Det ironiska är att planekonomierna var helt omöjliga att planera. femårsplan efter femårsplan ända sedan 1960 slogs fast att produktionen av konsumentvaror skulle öka snabbare än den av produktionsmedel. Detta hände aldrig!

I motsats till den oförmågan att planera kan vi se vad som åstadkommit under de senaste 20 åren i de västliga marknadsekonomierna. Det är en imponerande (och förödande), planerad minskning av den offentliga sektorn, planerad ökning av vinsterna på lönernas bekostnad, planerad ökning av inkomstklyftorna. Ett samhälle som utnyttjar marknader kan också förändras på ett planerat sätt. Självklart skulle en socialistisk marknadsekonomi ställa upp helt andra mål för förändringen än den nyliberala vi har sett.

Jag menar att en socialistisk ekonomi med en stor offentlig sektor, ett löntagarägt näringsliv och en statlig planering är ett realistiskt alternativ till kapitalismen. Tomas Widén efterfrågar ett alternativ som utesluter marknadsekonomin. När han kan peka på ett alternativ som befriar ”planekonomin från slöseri, stelbenthet, ojämlikhet och parasitär byråkratism”, då kan vi

kanske diskutera det. Jag har inte sett ett, för mig trovärdigt, sådant alternativ. Och jag tror faktiskt inte att det finns.

Sten Ljunggren

Marknadsdebatten

Ur *Röda Rummet* 1/2000

Debatten om Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital — ett omaka* par fortsätter. Tomas Widén och Daniel Ankarloo har presenterat kritiska invändningar till Ljunggrens uppfattning. I förra numret, 4/99, skrev Ljunggren ett svar där han hävdade att socialismen kräver marknader.

Här replikerar både Widén och Ankarloo.

Tomas Widén: Är vi överens om grunden, Sten Ljunggren?

I sin replik till Ankarloo och mig ställer Sten Ljunggren ett kort citat från en sovjetisk lärobok från 1922, *Kommunismens ABCD* skriven av Nikolaj Bucharin och Evgenij Preobrazjenskij, mot en formulering av strategiska mål som den svenske debattören Göran Greider presenterat. Citatet ur boken från 1922 visar enligt Ljunggren hur hopplöst fyrkantig och i grunden dödfödd hela iden om möjligheten av en effektiv och fungerande planekonomi är. Om planekonomierna i Sovjetunionen och annorstädes slår Ljunggren fast att de ”åt kol och sket stål”, och att när ”det inte längre räckte med att visa diagram över ökad stål- kol- och cementproduktion, började systemet bryta samman”.

Min uppfattning är att istället för att hemfalla till vitsande, som i och för sig i vissa miljöer säkert uppskattas, så borde den socialistiska vänstern seriöst, allsidigt, kritiskt och eftertänksamt undersöka lärdomarna från decennierna av planekonomi i Östeuropa. Jag efterlyste i tidigare inlägg någon form av politiskt program från Ljunggrens sida. I sin senaste replik gör Ljunggren en ansats, och väljer att ansluta sig Göran Greider: ”Greider har i sin bok om Meidner tre punkter om en socialistisk ekonomi. 1) En stark och stor offentlig sektor. 2) Ett kooperativt och löntagarägt näringsliv. 3) En övergripande statlig planering.”

Ljunggren ansluter sig alltså till den vänster-socialdemokratiska (eller kanske snarare traditionalistiska) kritiken av dagens högerpolitik, en kritik som kan sammanfattas i parollen ”Tillbaka till Folkhemmet!”.

Det är emellertid viktigt att notera att Meidner och Greider går utöver den traditionella folkhemspolitikerna. De reser nämligen frågan om ägandet! Som bekant förstod de svenska kapitalägarna och storfinsanserna mycket väl vad som stod på spel då Meidner lade fram sitt förslag om löntagarfonder. (Hur vi inom vänstern i denna ”fonddebatt” då agerade ute i fackföreningarna tycker jag för övrigt också skulle vara värt att eftertänksamt diskutera. En sak är jag ganska säker på: om vänstern valt att på något sätt kraftfullt backa upp det ursprungliga fondförslaget hade konfrontationen fått ett annat förlopp.) Men när det gäller ägarfrågan blir

Ljunggren i mitt tycke samtidigt något otydlig: ”Vi kan naturligtvis diskutera hur stor andel av hela ekonomin som den löntagarstyrda marknadsekonomin skall omfatta”, skriver han efter att ha slagit fast nödvändigheten av en stor offentlig sektor, och nämnt skola vård och omsorg.

Man skulle kunna tolka Ljunggren så att den offentliga (statliga och kommunala) sektorn skall äga och driva allt sådant som enligt Ljunggren inte ”passar på marknaden”, och att denna sektor är ganska stor, medan all produktion därutöver skall bedrivas i kooperativ eller löntagarägd regi. En annan tolkning skulle kunna vara att inte all produktion för marknaden skall vara löntagarägd eller kooperativ.

Så jag ställer följande fråga till Sten: Menar du att åtminstone de svenska storföretagen skall överföras till löntagarkollektivet, och att storfinsansens ekonomiska makt skall brytas? Om du svarar ja på det ser jag uppriktigt fram emot en diskussion kring hur strategin för denna revolution skulle kunna utformas.

En annan sak som gjort mig fundersam är varför inte ett omfattande statligt och kommunalt ägande skulle kunna förekomma inom den sektor som enligt Ljunggren skall verka på marknaden. Och vad gäller en sådan sektor som bankväsendet? Kan det vara så att i dessa tider, med det klimat som råder, låter det lite mer ”oförargligt” om man säger ”kooperativt” eller ”löntagarägt” i stället för ”samhälleligt ägande” eller ”förstatligande”? Är det så att ”löntagarägt” och ”kooperativt” lätt uppfattas som ofarligt därför att Kooperationen är på tillbakagång och löntagarägda företag förknippas med små behjärtansvärda försök att rädda produktion på någon krisort.

Kanske är det så, men betänk då att vad Ljunggren (förmodligen eller möjligen) föreslår är ett massivt angrepp på privategendomen och storfinansens makt. Om man skall ta Greider och Ljunggren på orden finns det inget pluttentligt och för storfinansens oförargligt i deras förslag. Storfinansens kommer inte att småle åt, eller nyfiket betrakta, ett försök att förverkliga det. Den ekonomiska makten kommer att reagera så som den gjorde på Meidners fondförslag: med strid på kniven.

Nå, det är planekonomi som Ljunggren skyn. Men ”en övergripande statlig planering” vill han ha. Låt oss säga så här: vi är överens om att ställa ägarfrågan i centrum, och att storfinansens makt måste brytas; vi är överens om att en samhällelig planering med mycket vida perspektiv är nödvändig; vi är säkert överens om att kampen för jämlikhet, välfärd och solidaritet måste föras internationellt. Med andra ord: kampen är en global klasskamp, och motståndaren, som är mycket konkret, är mycket välorganiserad.

Jag tror att om vi är överens om denna grund, så löser sig resten så småningom. Tills vidare tycker jag alltså att det vore bra att få klarlagt:

- Förespråkar Sten Ljunggren en massiv överföring av ägandet till produktionsmedel från storfinansens till löntagarkollektiv?
- Hur skall bankväsendet ägas och kontrolleras?
- Är statligt ägande olämpligt vad gäller till exempel storindustrin? I så fall: varför?
- Hur tänker sig Sten Ljunggren att den ”övergripande statliga planeringen”, som han förespråkar, skall gripa in i det ekonomiska systemet?

Tomas Widén

Daniel Ankarloo: Inga seriösa argument, Sten Ljunggren!

”... Daniel Ankarloo avvisar kategoriskt att socialismen kräver marknader. Det finns två typer av argument för att [han] har fel.”

Så inleder Ljunggren sin ”replik” till min kritiska artikel om hans teser om marknad och kapital. Som läsaren själv kunnat konstatera försöker dock inte ens Ljunggren argumentera emot ett enda av mina argument mot hans teser. I stället upprepar han blott — med hjälp av klipp-och-klistrametoden — sina teser ur boken. De jag kritiserat.

Det är därmed uppenbart att Ljunggren är helt oförmögen att argumentera emot min kritik eller ens förstå den, och ta den till sig. Jag tycker faktiskt att det är beklämmande att Ljunggren så oseriöst vägrar svara på min seriöst menade kritik annat än genom att helt sonika säga att jag har fel. Det som blir lidande av det är nämligen inte främst jag, eller ens *Röda Rummets* läsare, utan den socialistiska rörelsens teoretiska grunder i sin helhet, som i Ljunggrens händer ska anpassas till hans hemtama syfte att kunna få förfäktat liberala ekonomiska tankar och ena sidan men samtidigt ändå få posera som revolutionär socialist å

den andra.¹

Låt mig påminna om att alla de argument för marknaden som Ljunggren framför förvisso är helt legitima; men endast som liberala argument mot socialismen och inte som socialistiska argument för den (det är också därför Ljunggren tvingas erkänna att Hayek och Kirzner influerat honom i frågan och inte Marx). Man kan också konstatera att Ljunggren envist fasthåller att det endast finns ”tre sätt att se på förhållandet marknad och kapitalism” fastän han därmed helt glömmer bort det marxiska sättet som säger att marknaden bygger på arbetsdelning, privat egendom och lönearbete (det vill säga klasser) och att ett marknadssystem endast kan födas under dessa förutsättningar. Ljunggren gör sig skyldig till alla den borgerliga ekonomins kardinalmisslyckanden och reducerar följdriktigt marknaden till en teknisk relation som enligt honom varken är ”inneboende god (eller ond)”. Så fort vi inser att marknadens förutsättning är arbetsdelning, klasser och lönearbete, inser vi att de socialistiska argumenten mot marknaden som bland annat Marx faktiskt framförde är lika aktuella idag som alltid. Och det är därför inte bara så att socialismen inte behöver marknader, utan måste avskaffa dem. Kort sagt, det är Ljunggren som har fel!

I det ljuset inser vi också att Ljunggren med sina nya ”unika” teser endast är ute på sitt eget, subjektiva, projekt som inget har att göra med vare sig vetenskap, marxism, arbetarrörelse eller det socialistiska målet. Varken fraseradikalism, nya definitioner eller entusiasm kan dölja det faktum att Ljunggrens ”socialistiska ekonomi” inte är någon socialism.

Det var detta mitt debattinlägg handlade om och det hade varit intressant inte bara för mig utan för socialister i allmänhet att få höra vad Ljunggren tycker i dessa frågor. Nu får vi nöja oss med Ljunggrens undfallande attityd, som i och för sig i förhållande till min kritik också är synnerligen talande. Ljunggren har lyckats med konststycket att skriva en ”debattbok” som han själv inte ens vill debattera. Det påvisar att Ljunggrens ursprungliga ”analys” knappast var seriöst menad för socialistisk teori överhuvudtaget. Den torde därför också framöver behandlas därefter. ■

Daniel Ankarloo

¹ Som jag visat i min artikel i *Motströms* nr. 3 är detta Ljunggrens ”personliga dilemma” omöjligt att lösa för honom, för han förstår inte ens varifrån det kommer.

Marknadsdebatten fortsätter

Ur *Röda Rummet* 2/2000

Debatten om marknaden kontra kapitalet som utbrutit med anledning av Sten Ljunggrens bok har pågått i några nummer av *Röda Rummet*. Senast framförde både Tomas Widén och Daniel Ankarloo svar på den replik Ljunggren innan dess hade skrivit. Nu återkommer Sten Ljunggren med svar till dem bägge.

Sten Ljunggren: — Jo, men visst, Widén!

I min förra replik "Socialismen kräver marknader" (*Röda Rummet* nr 4/99 – se ovan) tog jag upp Göran Greiders tre punkter om en socialistisk ekonomi. Som parentes kan nämnas att jag lika gärna kunde ha hänvisat till den artikelserie om plan och marknad som jag skrev i *Internationalen* våren 1990. Nu valde jag Greiders tre punkter. 1) En stor offentlig sektor. 2) Ett löntagarägt näringsliv. 3) En statlig planering.

Detta Mr Tomas Widén att skriva: "Ljunggren ansluter sig alltså till den vänstersocialdemokratiska (eller snarare traditionalistiska) kritiken av dagens högerpolitik, en kritik som kan sammanfattas i parollen "Tillbaka till Folkhemmet".

Tomas använder sedan Göran Greider och Rudolf Meidner i polemik mot mig. Han skriver att de (tydligt till skillnad från mig) "går utöver den traditionella folkhemspolitiken. De reser nämligen frågan om ägandet!"

Jag öppnar mig, enligt Tomas Widén, för en tolkning som innebär "att inte all produktion för marknaden skulle vara löntagarägd". Ett grundläggande tema i min bok *Marknad och kapital* — ett omaka par är att en av den socialistiska rörelsens mål borde vara att befria marknaderna från kapitalet. Jag har lite svårt att se hur det jag skrivit kan missuppfattas så totalt som att jag inte reser frågan om ägandet och makten över ekonomin. Så jag får försöka reparera den bristen i vad jag skrivit genom att svara på de frågor Tomas ställer:

"Menar du att åtminstone de svenska storföretagen skall överföras till löntagarkollektivet, och att storfinansens ekonomiska makt ska brytas?"

Jag tycker att det är lite genant att behöva tydliggöra min åsikt om detta. Svaret är: Ja! För mig handlar det inte, som Tomas antyder, om "små behjärtansvärda försök att rädda produktionen på någon krisort." Det handlar om att beröva kapitalet makten över marknaden — om att avskaffa kapitalismen, men utnyttja marknaden.

Tomas undrar också "varför inte ett omfattande statligt och kommunalt ägande skulle kunna förekomma inom den sektor" som enligt mig ska verka på marknaden. Han ställer två frågor: "Hur ska bankväsendet ägas och kontrolleras? Är statligt ägande olämpligt vad gäller till exempel storindustrin?"

Idag är bankväsendet koncentrerat på att administrera den karusell som en vansinnig spekulering kräver. Den uppgiften kommer att upphöra. För de vanliga banktransaktionerna som till 90 procent handlar om lönekonton, sparkonton, boendelån och lån till mindre och medelstora företag skulle jag helst se kommunala eller regionala sparbanker. Krediter till storindustrin bör skötas av statliga banker.

Nej, statligt ägande är inte olämpligt. Men min fråga är: när är det lämpligt? Det är naturligtvis lätt att svara på frågan om statligt ägande om man av princip tycker att statligt ägande alltid är bra när det gäller storindustrin. Ställer man frågan om när det är lämpligt blir svaret svårare. Frågan kommer därför att behöva avgöras politiskt, där några tycker si och andra så. För Sverige av idag tycker jag att statligt ägande ska begränsas till huvuddelen av kollektiva kommunikationer (SL, SJ, Telia, Posten, SVT, och så vidare), samt energi- och skogsindustrin

(ungefär som oljan i dagens kapitalistiska Norge). För andra länder och andra tider kan svaret på vad som är lämpligt vara ett helt annat (och naturligtvis även när det gäller dagens Sverige, för andra än mig).

Slutligen ställer Tomas frågan: ”Hur tänker sig Sten Ljunggren att 'den övergripande statliga planeringen' ska gripa in i det ekonomiska systemet?”

Jag tror att de medel som finns till förfogande redan i dagens ekonomi är tillräckliga. Det handlar om skattepolitik, kreditgivning, statliga företag och offentliga beställningar. Mitt bidrag *För en socialistisk blandekonomi* i antologin *Finns det en annan väg ur krisen?* (Bokförlaget Röda Rummet 1994) handlar bland annat om en övergripande statlig planering. Idag kan man ta följande exempel: Säg att vi nu satsade lika mycket på IT åt alla, som vi på 60- och 70-talen satsade på folkbildning genom bibliotek med mera. Det skulle med bred marginal räcka till billiga datorer och gratis uppkoppling på bred-band för alla.

Orsaken till att dessa medel inte fungerar idag är inte marknadens sätt att fungera, utan det handlar om kapitalets klasskamp. Det finns en sanning i att jag vill ”tillbaka till folkhemmet!”. Men med den enkla skillnaden att kapitalets makt skulle vara avskaffad.

”Är vi överens om grunden?” är rubriken på Tamas artikel. Låt oss säga så här, skriver han: ”Vi är överens om att ställa ägarfrågorna i centrum, och att storfinansens makt måste brytas; vi är överens om att en samhällelig planering med mycket vida perspektiv är nödvändig. Jag tror att om vi är överens om denna grund, så löser sig resten så småningom”.

Jo, men visst! Här skulle jag kunna sluta och säga att om Tomas bara är övertygad om att jag vill avskaffa kapitalismen, så skulle resten lösa sig. Men jag tror inte att frågan om en ”socialistisk planekonomi” eller en ”planerad socialistisk ekonomi” är löst oss emellan. För mig är innebörden av ”en socialistisk planekonomi” en strävan efter att avskaffa marknader, medan ”en planerad socialistisk ekonomi” innebär ett positivt utnyttjande av marknader.

Vi kan se denna skillnad i Tomas irritation över mitt användande av citatet från Bucharin och Preobrazjenskij ur *Kommunismens ABC* från 1923. Jag använde inte citatet om ”ett enda gemensamt företag” där ”allting måste planeras minutiöst” för att bevisa planekonomins brister. Ofta är det så att tidiga beskrivningar av ett fenomen eller en idé är tydligare än senare utvecklingar. Syftet med citatet var att visa på att ”planekonomi” är ett distinkt begrepp — det betyder någonting särskilt. Det är någonting som är helt skild från begreppet ”en planerad ekonomi”. Jag kan citera Ernest Mandel från 1986 och det ger samma budskap om vad en socialistisk planekonomi är:

”Från dessa globala beslut skulle följa begränsningar som angav vilka resurser som är tillgängliga för kontinental eller nationell planering. Utifrån dessa begränsningar skulle varje kontinent eller land själv besluta om vilka behov som skall tillgodoses, och hur.

När det totala antalet ton stål som får användas i Amerika, Europa eller Asien har bestämts, skulle sedan producenterna och konsumenterna i dessa områden vara fria att fördela den tillgängliga mängden som de själva finner bäst” (*New Left Review* nr 159)*.

Det är denna tanke på en socialistisk planekonomi — uppifrån och ner — som jag finner dödfödd.

Vår socialism är ännu ofödd. Tomas och jag har en grundläggande gemenskap i synen på hur den kommer att skilja sig från kapitalism och stalinistisk diktatur. Däremot är vi oense om marknadens roll i en sådan socialism. Jag har försökt visa att marknader måste spela en positiv roll i en socialistisk ekonomi. Jag tycker inte att anhängarna av en demokratisk planekonomi har lyckats visa vad deras vision om framtiden innehåller.

* Syftar på Mandels artikel [Till försvar för den socialistiska planeringen](#) – *Red*

Sten Ljunggren: — Inte min marxism, Ankarloo!

Marknad och kapital- ett omaka par hävdar jag att marknader och kapitalism är två olika fenomen och att de har ett motsägelsefullt förhållande till varandra. Därför menar jag att det är viktigt att försöka beskriva vad marknader är, särskilt som marxister tenderar att ignorera marknader. Det krävs en annan beskrivning av vad marknader är, än den neoklassiska: Rötterna till en sådan beskrivning finns hos ärkekonservativa som Mises, Hayek och Kirzner: Ur denna tradition har inom företagsekonomisk forskning vuxit fram en helt annan syn på vad marknader är, hur de fungerar, vad de gör och hur de förhåller sig till samhället.

Att marknader och kapital är två olika saker och att marknader inte är vad neoklassikerna lär oss, leder fram till att en slutsats: En socialistisk ekonomi måste på ett positivt sätt utnyttja marknader inte avskaffa dem. I vilken mån detta är riktigt, och vad det kan leda till för slutsatser har behandlats i den diskussion jag haft med Tomas Widén.

Daniel Ankarloo startar med att totalt avvisa hela diskussionen. Han utgår från: 1) Det finns de som är positiva till marknaden — nyliberaler. 2) Det finns de som är tveksamma till marknaden — reformister: 3) Samt de som vill avskaffa marknaden — vilka i Ankarloos värld är de enda sanna marxisterna (*Röda rummet* 3/1999 [se ovan]).

För Ankarloo är det en grundläggande premiss att marknader är en effekt av kapitalismen. Utifrån den premissen radar han i sitt första inlägg upp det ena Marx-citatet efter det andra mot mig. Men! Jag delar inte den grundläggande premissen, och för mig är alla dessa citat bara en beskrivning av kapitalismen.

Ankarloo är inte intresserad av att diskutera den grundläggande premissen. Den premiss som jag ifrågasätter. Jag är positiv till marknader alltså är jag, enligt Ankarloo, nyliberal. Hur det kan komma sig att jag som betraktar mig som socialist, faktiskt är nyliberal har Ankarloo ägnat hela 23 sidor åt att utveckla i sin tidskrift *Motströms*. Man kan ju känna sig hedrad för mindre.

I sin senaste replik (*Röda Rummet* 1/2000) skriver Ankarloo att ”socialismen inte behöver marknader, utan måste avskaffa dem”. Men Ankarloo har fortfarande inte några argument för nödvändigheten av att avskaffa marknader eller några synpunkter på hur samordningen i ekonomin ska ske när de är avskaffade:

Även om det saknas argument i Ankarloos replik, så finns det desto mer invektiv. Enligt Ankarloo är jag: oförmögen att argumentera eller ens förstå; beklämmande och oseriös; förespråkare för liberala ekonomiska tankar; skyldig till alla den borgerliga ekonomins kardinalfel; subjektiv, ovetenskaplig och fraseradikal; undfallande och debattovillig.

Diskussionen med Tomas Widén är spännande. Jag hoppas att de frågor som rests i min bok (och tidigare publikationer) och i Tomas invändningar kan vara utgångspunkten för en fruktbar (och troligtvis rätt lång diskussion). Ankarloo finner jag uppriktigt sagt mest trötande. Det är en trist debatteknik: Först en definition som utesluter problemet, sedan en ohejdad mängd citat och därefter en lång rad personliga invektiv.

Den första riktigt tjocka bok jag läste som socialist i tidigt 70-tal var Joachim Israels *Alienation*. Det blev fler tjocka böcker senare, men Joachim Israel satte sin prägel på mitt sätt att läsa bland annat *Kapitalet*. I sina memoarer *Ett upproriskt liv* beskriver Joachim Israel mottagandet av *Alienation*. Han citerar där sig själv ur andra upplagan av boken:

”Det fascinerande är att den del av den marxistiska vänstern (Therborn et consortes) som framträder med anspråk på att vara någon sorts ’överideologer’ angrep mig för min humanistiska utgångspunkt. Det är faktiskt skrämmande att bevittna denna attityd, kombinerad med en elitistisk inriktning som implicerar ett djupt förakt för ’folket’, i vars namn de hela tiden talar. De stödjer sig dessutom på en version (eller gjorde då; förändringarna är snabba i denna krets) av marxismen som har sin upphovsman i Althusser. Den representerar en sorts fransk positivism av mera primitiv art.

Marx själv uppgav aldrig sin humanistiska position. Det framgår klart om man läser 'Das Kapital' noggrant ... En socialism utan humanism blir en kall teknokratisk elitteori eller en ensidig ekonomisk determinism, vars syfte det är att fungera som ideologi för en ny härskande klass av byråkrater”

Dagens frågor är inte samma som gårdagens. Men det tycks mig som om vissa förhållnings-sätt upprepar sig. Min marxism är alldeles uppenbart inte densamma som Daniel Ankarloos.

Sten Ljunggren

Daniel Ankarloo: Slutreplik – Vad synd, Ljunggren!

Ur *Röda Rummet* 3/2000

Debatten om slutsatserna i Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital — ett omaka par* har pågått i *Röda Rummet* sedan nr 1/99. I förra numret skrev Ljunggren ett svar till Daniel Ankarloo, som här kommer med sin slutreplik.

”Jag är en man med brister men jag söker sanningen”, sjöng en gång Björn Afzelius.

Och visst gör jag mig ibland skyldig till misstag, överdrifter, feltolkningar, precis som alla andra. Men jag är hur som helst inte skyldig till alla de saker Sten Ljunggren (SL) i sitt inlägg anklagar mig för.

SL hävdar att jag inte vill diskutera hans premiss. Jag förstår inte, jag har ju ägnat all min kraft till att kritisera just hans premiss. Jag accepterar inte riktigheten i premissen, men det är ju inte samma sak som att vägra diskutera den! SL verkar dessutom ha missförstått debattens förutsättningar. Han skriver: ”För Ankarloo är den grundläggande premissen att marknader är en effekt av kapitalismen”. Ja, men inte bara (eller ens främst) för Ankarloo, utan framför allt för Smith, Marx, Weber, Polanyi, etcetera. Ja, till och med von Mises, som SL tror sig stödja sig på, skriver att ”marknaden är det sociala systemet av arbetsdelning på basis av privat ägande av produktionsmedlen.”¹ SL tycks tro att han står på ena sidan och jag på den andra. Men i denna frågan står tvärtom SL ensam mot alla andra. Jag har heller inte utgått från ”min” premiss utan från Marx (därav den ”ohejdade” mängden citat). Som socialist hade jag önskat att SL gjort detsamma.

SL hävdar att jag inte gett något argument mot marknaden och han envisas med påståendet att ”...marxister tenderar att ignorera marknader”. Sanningen är att SL ignorerar den stora skara marxister som, liksom Marx, visat att marknaden är en konsekvens av privat egendom, av klasser, och att den därför står i motsättning till socialismens avskaffande av den privata egendomen och klassamhället.² Det är huvudargumentet mot marknaden, men det är inte endast ”mitt” argument. Vi kommer inte varandra närmare i sakfrågan, så debatten mig och SL emellan torde vara avslutad.

Men SL ägnar huvuddelen av sin replik åt att beklaga sig över min debatteknik och mina invektiv. Det är synd, eftersom det dels inte tillför debatten något i sak, men också för att SL tyvärr för fram direkt falska påståenden om det jag skrivit, och är inte så lite insinuant om min person och mina motiv. Därför måste jag få bemöta dessa anklagelser, genom att delge Röda Rummets läsare en del av vad jag skrivit om SL i tidskriften *Motströms*.

För det första, jag har aldrig sagt att SL är nyliberal. Om SL skriver jag faktiskt följande: ”Låt mig från början slå fast att jag med glädje noterar att Ljunggren inte löser sitt dilemma med att omedelbart överge sin marxistiska och socialistiska politiska övertygelse.” Längre ner beskriver jag SL som ”en ärligt menande person med humanistiska utgångspunkter” och vidare att: ”ingen ifrågasätter att Ljunggren är medlem av det Socialistiska partiet”. Mot slutet sam-

¹ Ludwig von Mises: *Human Action, A Treatise on Economics*, London, 1949 s: 258: ”The market is the social system of the division of labour under private ownership of the means of production”

² SL borde konsultera skrifterna från tes: marxistiska historiker som Edward Thompson, John Rule, Alec Callinicos och Ellen Meiskins Wood; eller marxistiska ekonomer som Alan Freeman, David McNally, Chris Herman, David Yaffe, Simon Mohun och Simon Clarke; eller filosofer som John O’Neill, Scott Meikle och Andrew Collier, etc. etc. vilka alla under de senaste 30 åren klart intresserat sig för marknaden och som — trots sina skiljaktigheter på andra punkter — alla klart avvisar den.

manfattar jag: ”Inte alla förmår, orkar med, eller är i position att vara socialismens teoretiker. Och Ljunggren hade naturligtvis kunnat öppet erkänna att han tillhör någon av dessa kategorier. Ingen skugga hade fallit över honom för ett sådant erkännande... Det ländar som sagt Ljunggren en viss heder att han inte överger socialismen även om han övergett dess teorier.”

Hur SL kan påstå att jag försökt bevisa denna absurditet att han ”faktiskt är nyliberal”, kan jag för mitt liv inte begripa.

Som citaten ovan visar handlar alla mina hårda ord inte om SL som person, eller misstänkliggör hans motiv, utan rör det faktum att hans teori är dålig — och att han numer är oviljig att diskutera detta. Det jag har påpekat är att han, som han själv erkänner, bygger sin teori på nyliberala ekonomer — och att jag inte tycker att det är en bra utgångspunkt för socialistisk teori. Vidare har jag inte gett SL personliga invektiv. Jag har kritiserat hans bok för att den misstolkar Marx; för att den är ovetenskaplig då den inte tar hänsyn till den forskning som bedrivits om ämnet marknad och kapital de senaste 200 åren, och för att den inte berikar socialistisk teori eftersom den inte tar utgångspunkt i den socialistiska arbetarrörelsen utan i SL:s ”personliga dilemma” vilket leder till idealism. Alla mina påståenden kan debatteras och bestridas, men bara genom välgrundade argument om att jag har fel, inte genom att deklarerar att min debatteknik är ”tröttande”.

SL menar att vi skiljer oss åt. Jodå, vi skiljer oss åt därför att SL har ”sin egen” marxism, men jag har ingen egen. Jag ser nämligen inte marxismen som något man har ett personligt förhållande till (eller dilemma till) utan som arbetarrörelsens drygt 150-åriga teori och praxis mot kapitalismen; en tradition som jag tillhör. Vi skiljer oss åt i det att när jag tolkar Marx så ser jag det som självklart att citera honom först något SL kallar ”en ohejdad mängd citat”, eftersom han själv fritt (van)tolkar utan minsta hänvisning till källor. Och vi skiljer oss åt i det att jag aldrig skulle ifrågasätta ärligheten i SL:s personliga motiv att skriva sin bok eller hans förhållningssätt. I Motströms skriver jag: ”Domslutet mot Ljunggren och hans bok har blivit hårt. Så jag påminner läsaren om att jag inte är ute efter Ljunggren som person eller bedöma hans eventuella personliga brister eller förtjänster; utan endast inriktar mig på frågan om vad man bör förvänta sig av en socialistisk intellektuell.”

Därför måste jag till slut också kommentera det citat SL avslutar sin replik med, och säger med klar adress till min person ”Det tycks mig som om vissa förhållningssätt upprepar sig”. Jag upprepar delar av citatet från Joachim Israel för att läsaren ska få klart för sig vad SL anklagar min person för ”Det fascinerande är att den del av den marxistiska vänstern... som framträder som ’överideologer’ angrep mig för min humanistiska utgångspunkt: Det är faktiskt skrämmande att bevittna denna attityd, kombinerad med en elitistisk inriktning som implicerar ett djupt förakt för ’folket’, i vars namn de hela tiden talar... En socialism utan humanism blir en kall teknokratisk elitteori, eller en ensidig ekonomisk determinism, vars syfte det är att fungera som ideologi för en ny och härskande klass av byråkrater.”

Det är sant att jag tagit mig viss frihet att vetenskapligt kritisera SL:s tesen. Frågan är dock med vilken rätt SL antyder att jag skulle vara en antihumanistisk överideolog och elitist som föraktar folket, vill tala i dess namn, i syfte att fungera som ideologi för en ny härskande klass av byråkrater?

Visst är det synd att en debatt om en så viktig sak som marknaden och dess förhållande till socialismen slutligen ska fördunklas genom en sådant omotiverat påhopp från Sten Ljunggrens sida.

Daniel Ankarloo

Benny Åsman: Varför inte demokratisk planekonomi?

Ur *Röda Rummet* 1/2001

Utifrån Sten Ljunggrens bok *Marknad och kapital — ett omaka par* pågår sedan en tid en debatt i *Röda Rummet* om förhållandet mellan marknad och kapitalism samt vad en socialistisk ekonomi skulle kunna innebära. Benny Åsman har följt inläggen och ger nu sitt eget bidrag. Sten Ljunggrens ståndpunkter andas uppgivenhet, menar han.

Ordet planhushållning har blivit ett ord man knappt kan ta i munnen. Sovjetstatens sammanbrott och det ansvarslösa slöseriet under stalintiden och perioden därefter satte likhetstecken mellan ”planekonomi” och ett dödfött samhällsbygge. Samtidigt ser vi att kapitalismen är oförmögen att ge Jordens befolkning det dagliga bröd och den sociala säkerhet som alla borde ha rätt till. Ett nytt samhälle innebär också ett nytt sätt att producera vad mänskligheten behöver. Vi måste säga både högt och tydligt att endast ett socialistiskt samhälle med en socialistisk planekonomi kan lösa mänsklighetens problem:

I den debatt som förts i dessa spalter har Sten Ljunggren framstått som förnyaren och den som satt traditionell socialistisk retorik om Planhushållning ifråga. Sten Ljunggrens kritik av den stalinistiska « kol-och-stål »-politiken är stimulerande och borde vara läsning för varje socialist. Men i takt med att diskussionen utvecklats känns det allt mer som om parollen att « befria marknaden från kapitalismen » skyler över ett gryende tvivel om möjligheten att skapa en socialistisk ekonomi där medborgaren kan besluta vad som ska produceras,

För Sten Ljunggren blir det därför nödvändigt att skapa mer marknad, att befria marknaden under det socialistiska samhällsbygget. Annars får vi den ekonomi som producerar tunga klumpiga tv-apparater och Trabantbilar i stället för dagens smarta produkter. Är inte tonen något besviken och uppgiven?

Rent historiskt är det inte sant att en planerad ekonomi definitionsmässigt blir stel och ineffektiv jämfört med den kapitalistiska marknadsekonomin: Socialismens kritiker har alltid hävdats att en planekonomi inte kan fungera därför att den tar död på det individuella initiativet och uppfinningsrikedomen. Det är en ståndpunkt som i dag även omfattas av enskilda och grupper inom arbetarrörelsen radikala delar: Trots den stalinistiska diktaturen kunde Sovjets ingenjörer under en period bli ledande inom en så högteknologisk bransch som rymdforskningen: De som arbetade i den sovjetiska rymdindustrin var självfallet privilegierade, med höga löner och andra förmåner. Men det gäller ju också i högteknologiska grenar i väst. Ett annat exempel som ligger närmare i tiden talar samma språk. Kubas biokemiska forskningscentra har trots det amerikanska embargot hävt sig upp i absoluta världstoppen. Kubas planekonomi har inte begränsat läkemedelstillverkning till fyrkantig magnecyl. I dag valfärdar den internationella läkemedelsindustrins forskare till Havanna. Till skillnad från Astra-Zeneka och andra läkemedelsjättar kan Kuba låta den egna industrins framgångar komma befolkningen till godo. Landets alla barn vaccinerats gratis mot ett tiotal sjukdomar. Säkert har Kubas bästa forskare materiella fördelar och ett bekymmerslöst liv jämfört med jordbruks- och industriarbetaren. Men jämfört med amerikanska kollegor har de löjliga löner och andra fördelar. Trots det förekommer inga avhopp när de deltar i internationella kongresser och seminarier. Stoltheten över att med egna medel och i motvind från Washington ha skapat en bioteknologisk forskning av världsklass verkar spela en moraliskt avgörande faktor för dessa forskare:

Vad som inte alls fungerade i Sovjet var produktionen av dagliga basvaror och vanlig industriproduktion, eftersom den härskande eliten hade bestämt att samhällets bästa resurser

och hjärnor skulle tillfredsställa dess behov av prestige, makt och internationellt inflytande: Den stora majoriteten av den arbetande befolkningen svarade med att rulla tummarna eftersom de inte hade någon möjlighet alls att påverka investerings- och produktionsbesluten. Problemet var den totala avsaknaden av socialistisk demokrati, inte att marknaden avskaffats.

Socialister har alltid hävdad att arbetarklassens befrielse från den kapitalistiska exploateringen kommer att lösgöra en enorm energi. Politik, kultur och samhällsbygge i stort blir var mans angelägenhet när den härskande klassens, en minoritets, makt ersätts med den arbetande majoritetens makt. En drastiskt minskad arbetstid ska tillåta var och en att bidra till och påverka samhällets färdriktning och kulturella liv: Samhället garanterar att ingen saknar de dagliga materiella behoven. Finns det någon anledning att avstå från det perspektivet?

Har erfarenheterna från Sovjet visat att detta inte är annat än ren och skär utopi? Jag tror att svaret är nej. Ett ja som svar är liktydigt med socialismens dödförklaring, eller vittnar om en elitsyn på hur det socialistiska samhället ska se ut, med planering och samhällsbygge som på nytt bestäms av en minoritet under ursäkter att majoriteten saknar kreativitet och initiativ.

Trots det ryska samhällets fattigdom under perioden strax efter revolutionen kunde vi se bevis på den energi som befrielsen lösgjorde. Under en kort period blev St-Petersburg och Moskva ledande kulturcentra i världen och en myriad av samhällseliga experiment föddes.

Den märkligaste tesen i Sten Ljunggrens bok är påståendet:

«Säg att vi hade avskaffat marknadsekonomin 1955. Jag är övertygad om att vi i dag skulle vara i stånd att producera PV 444, svartvit TV, 20 kilo tunga bandspelare, radioapparater stora som en byrå till en betydligt lägre kostnad än vad det i dag skulle kosta att producera dessa saker. Men vi skulle inte ha någon färg-TV, inga freestyle, inga CD-spelare, inga persondatorer.»

Många frågor reser sig. Om Maktövertagandet skett 1955, hade vi varit tvungen att bevara den kapitalistiska marknadsekonomin för att få se TV-bingo i färg? Eller? Om marknaderna hade befriats från kapitalismen men inte avskaffats hade vi då surfat på nätet och i stället fått nöja oss med Dux radiogrammofon om ekonomin planerats? Det blir många frågor men det verkar knepigt att hitta verkliga svar.

Ska vi följa logiken i Sten Ljunggrens resonemang är det marknaden som stimulerar framväxten av nya smarta produkter, som får kreativiteten att blomma och den svartvita att hamna på soptippen. Men hur gör marknaden för att uppnå allt detta? Svaret kan inte bli annat än att det är konsumentens efterfrågan på moderna och nya produkter som leder till deras uppkomst.

I så fall vill jag anmäla en annan åsikt. Det är inte efterfrågan som driver fram de nya teknologiskt avancerade produkterna. Det är de många kapitalens ständiga jakt på överprofiter som ligger bakom. Med nya och revolutionerande produkter strävar den enskilde kapitalisten efter att lägga konkurrenterna bakom sig och under en viss period ta hem profiter som ligger över industrigrenens genomsnitt. I dag snurrar ekorrhjulet allt snabbare. Stora delar av datorindustrin biter sig själv i svansen. En ny modell hinner knappt ut på marknaden innan den betraktas som en svartvit tv. Det blir knappt tid över att realisera vinster innan en ny modell måste ut. För trots att takten i varuomloppet blir för snabb kan inte den enskilde producenten ligga lågt och hoppa över ett steg. Rädslan för att tappa marknad till konkurrenterna håller alla i samma järngrepp. Att det också för med sig ett enormt slöseri med naturliga resurser bör dessutom inte glömmas bort. En socialistisk planekonomi måste inte minst ta in ett snålt utnyttjande av våra naturresurser i kalkylerna.

Hur i detalj en planerad samhällsekonomi kommer att se ut i ett socialistiskt Sverige vet vi naturligtvis inte. Det vore förment att skriva detaljrecept som ändå aldrig kommer att likna verkligheten. Men just nu handlar debatten mera om det är möjligt och önskvärt att planera samhällets produktion av varor och tjänster. Till att börja med är det bäst att röja undan borgerliga skräckvisioner om en total planering av allt från vaggan till graven. En socialistisk pla-

nekonomi behöver inte diktera hur många skor fabrikör Bergström eller den kollektivägda skofabriken i Torp ska producera. Däremot bör den demokratiska beslutsprocessen befatta sig med hur många nya skofabriker som det ska investeras i. Det är inte för att en tillfällig och ovanligt god vinstmarginal råder inom skobranschen som varje region och landsdel ska bygga skofabriker.

Att marknader och fri prisbildning kan tjäna till att effektivt utnyttja resurser i en socialistisk ekonomi kan bara förkastas av obotliga dogmatiker. Men det innebär inte att marknaden nödvändigtvis ska breda ut sig. Tvärtom blir det en viktig uppgift för den demokratiska beslutsprocessen att allt mer inskränka marknadens roll. Inte via förbud och byråkratiska dekret. Men genom att i allt större utsträckning anta en gratisprincip. I takt med att samhällets överflöd kontrolleras av de arbetande kan allt fler varor och tjänster dras bort från marknaden och bli gratis. I viss mån var det vad som skedde i även kapitalistiska ekonomier under «guldåldern» 1950-1970. Skolan var gratis. Mycket av sjukvården blev gratis. Många administrativa kommunala och statliga tjänster erhöles gratis: I en socialistisk planhushållning måste det som i dag på nytt avskaffas av den kapitalistiska staten bli en ledande princip. Allt fler varor och tjänster måste tillhandahållas gratis av samhället. Mindre inkomstklyftor och allt mer varor och tjänster gratis blir mäktiga instrument i kampen för ett jämlikt samhälle, ett socialistiskt samhälle värt namnet. Fri sjukvård. Helt gratis utbildning. Gratis daghem. Fria offentliga transporten Det är krav vi måste skriva in på vår röda fana.

Hur kan en sådan beslutsprocess skissas? Jag tror att en väg vore ett nätverk av representativa investeringsråd, lokala, regionala, nationella och internationella. Ja internationella, för ingen socialism kan byggas utan att den stora majoriteten av Jordens sex miljarder medborgares intressen och behov står i centrum. Ett argument mot en planering av ekonomin är att det är omöjligt därför att ekonomin är så komplicerad och mångfacetterad. I dag finns det bolag vars produktion och affärsvolym överstiger enskilda nationers BNP. General Motors omsättning är större än Danmarks nationalprodukt. Ändå råder ingen marknadsanarki mellan GMs produktionsenheter och underleverantörer. Allt är planerat in i minsta detalj. «Just-intime»-metoder styr varuflödet inom koncernen och underleverantörerna hålls i strama tyglar för att produktionskedjorna inte ska brytas.

Med modern datorteknik, internet och administrationsteknik finns alla förutsättningar för att en demokratisk beslutsprocess ska kunna planera samhällsekonomin. De lokala investeringsråden, kanske ett slags utskott av den politiska demokratins beslutande församlingar, kan ha till uppgift att värdera vilka investeringar som bör prioriteras i orten. Informationen måste flöda i alla riktningar. De regionala investeringsråden inventerar och diskuterar regionens behov och prioriteringar. Samma kedja av informationsflöde och demokratiska diskussioner följer på nationell och internationell nivå. Endast via en ständig fram-och-tillbaka process där information, diskussioner och beslut tas av majoriteter kan de investeringar som är nödvändiga och önskvärda mejslas fram:

Att här gå djupare i de organisatoriska aspekterna av en planerad ekonomi vore förmätet. Att än en gång stryka under det väsentliga räcker. En socialistisk planekonomi styrs inte av vinstprincipen. Behoven i samhället bestämmer vad som ska produceras: Vilka behov som ska prioriteras bestäms av den arbetande majoriteten inte av en minoritet som äger produktionsmedlen. Kortare arbetstid till 30 timmar i veckan och kraftigt minskade löneskillnader, tillsammans med en socialisering av alla rikedomar som överstiger exempelvis 20 miljoner kronor (eller tio eller femton? - att diskutera) blir nödvändiga och omedelbara åtgärder för att börja bygget av ett solidariskt, jämlikt, socialistiskt samhälle. Om de rika som äger företag, banker och fastigheter inte kan gå med på dessa grundläggande reformer som är absolut nödvändiga för att skapa acceptabla levnadsvillkor för den överväldigande majoriteten av befolkningen måste de ta konsekvenserna och avgå, utan fallskärm.

Socialismens motståndare hånar detta som naiv utopism. Men vi säger med den store författaren Oscar Wilde: «den världskarta som inte visar var landet Utopia ligger är inte värd ett ögonkast...»

Benny Åsman